ФИФI ФЫМЫГЪЭПУД, ФИ IЕЙ ФЫМЫГЪЭПЩКIУ

АДЫГЭ ПСАЛЪЭ

АДЫГСКОЕ СЛОВО

КъБР-м И ПАРЛАМЕНТЫМРЭ ПРАВИТЕЛЬСТВЭМРЭ Я ГАЗЕТ
ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КБР

1924 ГЪЭМ И МЭКЪУАУЭГЪУЭ МАЗЭМ И 1 ЛЪАНДЭРЭ КЪЫДОКI

№58 (21.466) ● 2009 гъэм гъатхэпэм (мартым) и 27, мэрем ● Тхьэмахуэм тхуэ къыдокI ● И уасэр соми 3-щ ● adyghe@mail.ru adyghepsale.ru

Район нэхъыфIхэм папщIэ - сом мелуан 33-рэ

●Хъыбар гуапэ

КъБР-м и Президентым къыдигъэкIа УнафэмкIэ къыщтащ 2008 гъэм Къэбэрдей-Балъкъэр Республикэм и къалэ округхэмрэ муниципальнэ районхэмрэ я социально-экономикэ зыужьыныгъэм кърикIуахэр. Нэхъ пашэу къалъытахэм иратын папщIэ, республикэ бюджетым щыщу сом мелуан 33-рэ хухахащ.

ЕКIУЭКIА лэжьыгъэхэр зыхуэдэр нэхъ тэмэму къэпщыта хъун икIи муниципалитетхэм я рейтингхэр ягъэувын папщIэ, ахэр гупищу ягуэшащ, къалэ округхэр, бгылъэ щIыпIэхэм щыIэ районхэр, тафэтес районхэр хэгъэбелджылыкIауэ.

Япэ увыпIэр зыхуагъэфэщахэм дэтхэнэми сом мелуани 7, етIуанэ увыпIэр къэзыхьахэм сом мелуани 4 иратынущ.

Къалэхэм ящыщу япэ увыпIэр Прохладнэм, етIуанэ увыпIэр Бахъсэн къалэм иратащ. Абыхэм къахьа балл бжыгъэр щIагъуэкIэ зэрызэщхьэщимышым къыхэкIыу, унафэ къащтащ а къалитIми сом мелуан тхурытхурэ ныкъуэ-ныкъуэрэ иратыну. Муниципальнэ районхэм я япэ гупым Шэрэдж, Iуащхьэмахуэ муниципальнэ районхэр, етIуанэ гупым - Бахъсэн, Тэрч муниципальнэ районхэр щытекIуауэ къалъытащ.

МЕЧИЕВ Асхъэт.

Дунейм щыхъыбархэр

Нэхъ лъэщхэр егъэгузавэ

Корее Ищхъэрэм зегъэхьэзыр хьэршым связым и спутник дриутIыпщхьеину.

Абы папщIэ «Тепходон-2» баллистикэ ракетэр зэриутIыпщыным хуигъэпсауэ Мусудан щыIэ платформэм щиIыгъщ. США-м и къэрал секретарь Клинтон Хиллари къилъытащ КНДР-м и мурадхэм шынагъуэ хэлъу. Абы зэрыжиIэмкIэ, сыт хуэдэ мурад имыIэми, КНДР-м хьэршым ракетэ зэрыдриутIыпщхьейм къызэпеуд ООН-м Шынагъуэншагъэмкiэ и Советым игъэува хабзэхэр. Абы къыхэкIыуи, ра кетэм зиIэтмэ, Iуэхур США-м ООН-м къыщиIэтынущ. США-ми Япониеми я шынагъуэншагъэр ягъэбыдэ. Японием жиIащ Кореем и ракетэм зытращIыхьам текIыу лъэныкъуэкIэ ириIуэнтIэкI хъумэ, къриудыхыну зэрыхьэзырыр.

Iуэхур зэтезыIыгъэр

«Украинэр НАТО-м хыхьэным зэран къыхуэхъу Iуэхугъуэшхуэхэр щыIэщ», - жиIащ дыгъуасэ а къэралым и премьер-министр Тимошенкэ Юлие, Токио къэрал IуэхукIэ кIуауэ здэщыIэм.

Альянсым хагъэхьэным щIэлъэIуу, Киевым тхылъ щитар 2008 гъэрат. АрщхьэкIэ, НАТО-м хэтхэм щхьэусыгъуэ зыбжанэ ящIурэ, жэуап пыухыкIа нобэр къыздэсми кърatакъым. Тимошенкэ зэрыжиIэмкIэ, Украинэм и политикэ къару псоми, президентри абы хэту, къалъытэ къэралым а Iуэхум теухуа референдум щемыкIуэкIауэ, ар НАТО-м хыхьэнкIэ Iэмал имыIэу. Абы щыгъуэми,

Украинэм щыпсэухэм ящыщу процент 30-ращ зыгъэдахэр альянсым гухьэным пыщIа Iуэхухэр. Премьер-министрым къызэригъэлъэгъуамкIэ, НАТО-м хэт къэралхэм Украинэр хуагъэдэну зэрыхуэмейри Iуэхур зэтезыIыгъэ щхьэусыгъуэ нэхъыщхьэхэм ящыщщ.

Мылъкур зэрагъэзахуэ

Венесуэлэм и президент Чавес Уго къэрал къулыкъущIэхэр къыхуриджащ мылъкур зэгъэзэхуэным.

«Зы боливар лейуэ зыхухамыха Iуэхум текIуадэу здэнукъым. Къулейуэ щытыну хуей унафэщIхэр нэгъуэщI щIыпIэ фыкIуэ», - жиIащ абы.

Къэрал мылъкур зэгъэзэхуэнымкIэ жэуап ихьын хуейуэ хахащ Венесуэлэм и вице-президент Каррисалес Рамон. Абы и Iизыншэу къулыкъущIэхэр хамэ къэрал кIуэну, автомашинэ къащэхуну е бэджэнду къащтэну, административнэ унэр зэрагъэхьэну, компьютер е нэгъуэщI техникэ къащэхуну, уеблэмэ телефонри интернетри къагъэсэбэпыну хуиткъым. Псалъэм папщIэ, телефон Iуэхутхьэбзэм и уасэр етын хуеймэ, дэтхэнэ унафэщIри вице-президентым деж щIыхьэу, хуит зыкъригъэщIын хуейщ.

НОБЭ

◆ Каунас геттом фашистхэм 1944 гъэм гъатхэпэм и 27 - 28-хэм щаукIа журт сабийхэмрэ зи ныбжь хэкIуэтахэмрэ я фэеплъ махуэу Литвам щагъэуващ.

◆ Ереван щызэхэтынущ тенджыз ФIыцIэм и экономикэ зэдэлэжьэныгъэм (ЧЭС) хыхьэ къэралхэм транспортымкIэ я министрхэм я зэIущIэ.

◆ **Дыгъэр къыщIэкIащ сыхьэти 5-рэ дакъикъэ 58-м, къухьэжынущ сыхьэт 18-рэ дакъикъэ 25-м.**

◆ **Махуэм и кIыхьагъынущ сыхьэт 12-рэ дакъикъэ 27-рэ.**

ПлIанэпэр зыгъэхьэзырар ГЪУЩIО Зарифщ.

Лъэпкъ Iущыгъэ:
ЛъапэкIэ хыфIэбдзэр дзапэкIэ къощтэж.

●Тэрч куей

КIэртIоф пасэр хащIэ

Дунейр хуабэ дыдэ мыхъупами, Тэрч мэкъумэшыщIэхэм вэн-сэным щIадзащ.

МЫ ЗЭМАНЫМ бэджэндырылажьэхэм кIэртIоф пасэр хащIэ. КIэртIоф хасэр щIыIэм имысын папщIэ, тхылъымпIэпс траубгъуэ. Абы и фIыгъэкIэ кIэртIофыр нэхъ псынщIэуи къэкIынущ, жэщхэм щIыIэ къэхъуми, хуабэр имыутIыпщу иIыгъынущ. Апхуэдэ Iэмалыр илъэс зыбжанэ хъуауэ къагъэсэбэпри, кIэртIоф бэгъуаи къыщIахыж.

Куейм горох щхъуантIэу гектарищэ хищIащ. Илъэс блэкIахэм къызэрагъэлъэгъуамкIэ, ар районым и щIыуэпсым тэмэму йозэгъ. ЩIыгъэпшэррэ хущхъуэкIэ угегъумэ, гъавэ бэв къыпхутехынущ, щIэупщIэшхуи иIэщ.

Куейм и бэджэндырылажьэхэм нэхъыбэу хащIэхэм ящыщщ гъатхасэ хьэпцIийр. А къэкIыгъэхэм хухахащ гектар 1500-рэ, абыхэм щыщу 500-м трасагъэххэщ.

ДЗЭГЪАЩТЭ Азэмэт.

●Пшыхьхэр

Фырэ Руслан Къалмыкъ Верэ йохъуэхъу. *Сурэтыр* ЕЛКЪАН Артур *трихащ.*

ГуфIэгъуэр зэдаIэт

ДИ ГАЗЕТЫМ зэрытетащи, гъатхэпэм и 25-м Налшык щагъэлъэпIащ Щэнхабзэм и лэжьакIуэм и махуэр. ГуфIэгъуэр зэдаIэту, махуэшхуэмкIэ зыр зым ехъуэхъуу Къэрал концерт гъэлъэгъуапIэм къыщызэхуэсат щэнхабзэм и хъумакIуэхэмрэ ар къэгъэщIыным хуэлажьэхэмрэ: музейхэм, библиотекэхэм, театрхэм я лэжьакIуэхэр, тхакIуэхэр, сурэтыщIхэр, творческэ зэгухьэныгъэхэм хэтхэр, ЩэнхабзэмкIэ унэхэм я IэщIагъэлIхэр, декоративно-прикладной гъуазджэр зи IэщIагъэхэр, щэнхабзэмрэ гъуазджэмрэ щыхурагъаджэ IуэхущIапIэхэм я гъэсакIуэхэр, щэнхабзэ лэжьакIуэхэм я профсоюзхэм я лIыкIуэхэр, самодеятельнэ гупхэм я къызэгъэпэщакIуэхэр, нэгъуэщIхэри.

Къызэхуэсахэм фIэхъус ярихри, махуэшхуэмкIэ гуапэу ехъуэхъуащ КъБР-м щэнхабзэмкIэ и министр **Фырэ Руслан**. Абы и псалъэм къыхигъэщащ Щэнхабзэм и лэжьакIуэм и махуэр щагъэлъапIэм ирихьэлIэу «КъБР-м щIыхь зиIэ и артист» зыфIащахэм я цIэхэр. Ахэр «Балкария» къэрал ансамблым и къэфакIуэ **Битуев Аслъэн**, Къэбэрдей-Балъкъэр къэрал филармонием и унафэщI **ЗэшэкIуу ТIэхьир**, уэрэджыIакIуэ цIэрыIуэ, цIыхубэ творчествэмкIэ методист **Тхьэгъэлэдж Светланэ**, ЩоджэнцIыкIу Алий и цIэр зезыхьэ Къэбэрдей къэрал драмэ театрым и актрисэ **Тхьэщыгъуей Жаннэ**, Горький Максим и цIэр зезыхьэ Урыс драмэ театрым и актрисэ **Кулахметовэ Рушание** сымэщ. Шэджэм къалэ ЩэнхабзэмкIэ дэт унэм и унафэщI **Долэт Заудин** къыфIащащ «КъБР-м щэнхабзэмкIэ щIыхь зиIэ и лэжьакIуэ» цIэ лъапIэр.

- Дэ ди мащIэкъым фIыкIэ зи цIэ къипIуэн, щIыхь тхылърэ дамыгъэкIэ дгъэлъэпIэн лэжьакIуэ. Щэнхабзэм и лэжьакIуэхэм я махуэр ди республикэм иджы япэу щыдгъэлъапIэу аращи, абы хьер къыфхудэкIуэну сынывохъуэхъу, - жиIащ министрым.

АдэкIэ Фырэ Руслан утыкум кърригъэблэгъащ КъБР-м и Правительствэм и ЩIыхь тхылъхэр зыхуагъэфэщахэу Налшык дэт Гуащэ театрым и унафэщI **Шумахуэ Владимир**, Мечиев Кязим и цIэр зезыхьэ ныбжьыщIэ библиотекэм и унафэщI **Балъкъыз Майе**, щэнхабзэмкIэ IэщIагъэлI нэхъыжь **Ащхъуэт Людмилэ**, ЩоджэнцIыкIу Алий и цIэр зезыхьэ Къэбэрдей къэрал драмэ театрым и унафэщIым и къуэдзэ **Бэрэгъун Руслан**, къафэмрэ уэрэдымкIэ «Тэрч къэзакъхэр» къэрал ансамблым и уэрэджыIакIуэ **Виско Владимир**, Лъэпкъ музейм и гъэтIылъыгъэхэм кIэлъыплъ лэжьакIуэ нэхъыжь **Къалмыкъ Верэ** сымэ.

КъБР-м ЩэнхабзэмкIэ и министерствэм и ЩIыхь тхылърэ ахъшэ саугъэткIэ ягъэпэжащ цIыху 36-рэ. Абыхэм яхэтщ районхэм, къуажэхэм, къалэхэм ЩэнхабзэмкIэ щыIэ унэхэм, библиотекэхэм, самодеятельнэ гупхэм я унафэщIхэр, лэжьакIуэхэр, профессиональнэ театрхэм я актерхэр, къэфакIуэхэр. Апхуэдэщ, псалъэм папщIэ, Кулиев Къайсын и цIэр зезыхьэ Балъкъэр къэрал драмэ театрым и актер **Юсупов Хьэмид**, Ислъэмей къуажэм дэт ЩэнхабзэмкIэ унэм и художественнэ унафэщI **Бэч Iэсият**, Лэскэн ЕтIуанэм щыIэ ЩэнхабзэмкIэ унэм и унафэщI **Балъкъэр Уардэщауэ**, Музыкэ театрым и солистхэу **Щоджэн МэчрэIилрэ Къардэн Радикрэ**, «Кабардинка» къэрал академическэ къэфакIуэ гупым и солисткэ **Битокъу Оксанэ**, ЩоджэнцIыкIу Алий и цIэр зезыхьэ Къэбэрдей къэрал драмэ театрым и актрисэ **КIэхумахуэ ФатIимэ**, сурэтыщI **Ахматов Лиуан**, хореограф **Бекъазы Iэдэм**, Музыкэ театрым и контролер **Темрокъуэ Марие** сымэ.

(КIэухыр 2-нэ нап.).

●Ныбжьыщiэхэм хухаха тхьэмахуэр йокIуэкI

Унагъуэм псори къыщожьэ

ИУЖЬРЕЙ зэманым сэ сытогузэвыхь ди цIыхухэр щIэныгъэншагъэм и лъапсэм къыщымыхутэну пIэрэ жысIэу. Къыщыхутагъэххэмэ-щэ?

Къэралым и экономикэ, политикэ гъэпсыкIэр щихъуэжакIэ, щIэ гуэр къэдгъэщIын хуейт, япэрей зэхэтыкIэ зэхэкъутам дыщыпсэуным зедгъэсэным и пIэкIэ. А псор жысIэн хуей щIэхъур тхылъращ. Куэд щIакъым тхылъымрэ ар зи Iэпэгъумрэ пщIэшхуэ щыхуащI, еджэным гулъытэшхуэ щигъуэт къэралу Урысейр къалъытэу зэрыщытрэ. Классикхэм я IэдакъэщIэкIхэр щIэджыкIыныр, тхылъхэр зэхуэхьэсыныр, уней библиотекэхэр къызэгъэпэщыныр - ар ди дунейм и Iыхьэщ.

Нэхъыжьхэм зэращIэжщи, зи лэжьыгъэр щапхъэу къалъытэ цIыхум ирихуэупсэу, урысей, нэгъуэщI къэралхэм щыщ тхакIуэхэм я IэдакъэщIэкIхэр щызэхуэхьэса тхылъхэм Iэ хутрадзэрт. Иджы а тхылъхэр библиотекэм къыщратыжкIэ, абы щыгъуэми а хъугъуэфIыгъуэр илъэс зыбжанэкIэ щIыунэхэм зэрыщаIыгъар жаIэурэ, си гур мэуз. ПхъэнкIийм хадзэж тхылъ къомыр-щэ?

Иужьрей илъэс 20-м, 1990 гъэхэм къыщыщIэдзауэ нобэ къэсыху, Урысейм и цIыхухэр зэреджэм, псом хуэмыдэу сабийхэмрэ ныбжьыщIэхэмрэ тхылъым хуащI гулъытэм кIэрыхуащ. Сабийхэмрэ тхылъхэмрэ теухуауэ пыухыкIауэ зыгуэр жыпIэну хуабжьу гугъущ: илъэс зыбжанэ мэхъу ди къэралым апхуэдэ къэпщытэныгъэ зэрыщрамыгъэкIуэкIрэ. Сабийхэмрэ ныбжьыщIэхэмрэ тхылъыр IэщIыб зэращIым гу зэрылъатэу, 1994 гъэм Инджылызым щрагъэкIуэкIауэ щытащ абы теухуа къэхутэныгъэхэр. Абы кърикIуам ипкъ иткIэ къэралым программэ зыбжанэ къыщащтат, Iуэхур ирагъэзэкIуэжыну. А щапхъэм ирикIуащ Германиери нэгъуэщI къэрал зызыужьахэри.

(КIэухыр 4-нэ нап.).

●Шэджэм куей

Гъатхэ лэжьыгъэхэр

Шэджэм куейм хыхьэ Щхьэлыкъуэ, Лашынкъей, Хъущтэ-Сырт къуажэхэм къабзагъэм кIэлъыплъыну гупхэр къыщызэрагъэпэщащ. Жылагъуэ администрацэхэм яIэ техникэхэр зэгъэзэуIуауэ ирагъэувэлIащ пхъэнкIий идзыпIэхэр зэщIэкъуэным. Гупым хэтхэр кIэлъыплъынущ уэрамхэр, куэбжэпэхэр зэрагъэкъабзэм.

ХЪУЩТЭ-СЫРТ къуажэм мы зэманым уэздыгъэ пкъохэр щагъэув, псы зрикIуэ бжьамийхэр зэхъуэкIыным яужь ихьэнущ. Щхьэлыкъуэ къуажэм километри 3,6-рэ зи кIыхьагъ уэрам нэхъыщхьэм телъ асфальтыр щIэкIэ щызэрахъуэкIынущ, щIыпIэ администрацэм и мылъкукIэ зыхуей хуагъэзэну я мурадщ псы зрикIуэ бжьамий кхъахэу зы километрым щIигъу.

ШЭРЭДЖ Дисэ.

●Ди гъуэгухэм

ХэпщIыкIыу йофIакIуэ

Къэбэрдей-Балъкъэрым и щыхьэрым и уэрамхэм щолажьэ къалэм промышленностымкIэ, транспортымкIэ, связымкIэ и IуэхущIапIэм, УГИБДД-м, республикэм транспортымкIэ и инспекцэм я кIэлъыплъакIуэ гупышхуэ.

ИЛЪЭСЫР къызэрихьэрэ транспорт куэд къапщытащ, шофер 13 я IэнатIэм IуагъэкIащ, 87-м тезыр тралъхьащ. Предприятэхэм дисциплинэмкIэ я комиссэхэм я лэжьакIуи 124-м я никъусаныгъэхэр ткIийуэ ирагъэлъагъужащ, Налшык къалэм и УВД-м и ОГИБДД-м и лъэныкъуэкIэ шофер 97-м административнэ къуэды «къалэжьащ».

КIэлъыплъакIуэ гупым ящIыгъущ налог IуэхущIапIэм щыщхэри. Зы мазэ закъуэм къриубыдэу абыхэм хуитыныгъэ гуэри ямыIэу зи автомашинэ псынщIэхэр такси папщIэу къэзыгъэсэбэпхэм протокол 25-рэ хуатхащ.

Нэхъапэми хуэдэу, никъусаныгъэхэр нэхъыбэу зэхьэлIар цIыху куэдыIуэ зэрырагъэтIысхьэрщ, автобусыр къабзэу зэрызэрамыхьэрщ, зытетын хуей гъуэгум зэрытекIырщ, зыхуэзэм деж цIыхухэр зэрыщрагъэкIымрэ къызэрыщащтэмрэщ, лэжьыгъэм щIамыдзэ щIыкIэ я транспортым и техникэ щытыкIэм зэрыкIэлъамыгъэплъырщ.

Къалэм промышленностымкIэ, транспортымрэ связымкIэ и управленэм зэрыщыжаIамкIэ, гупым лэжьэн зэрыщIидзэрэ республикэм и щыхьэрым транспортыр зэрыщызекIуэ щIыкIэр хэпщIыкIыу ефIэкIуащ.

КУБАДИЕВЭ Нуржан.

●Гу зылъытапхъэ

ЩIалэгъуалэм я илъэсыр

УФ-м щегъэкIуэкIыным хиубыдэу КъБР-м Хъыбарегъащ Iэ IэнатIэхэмкIэ, жылагъуэ зэгухьэныгъэхэм ядэлэжьэнымкIэ, щIалэгъуалэм я IуэхухэмкIэ и министерствэм 2009 гъэм гъатхэпэм и 27-м къызэрегъэпэщ «Тэтэрстаным и щIалэгъуалэр - Кавказ Ищхъэрэм и щIалэгъуалэр» зэхыхьэшхуэр. Абы хиубыдэу концерт ягъэлъэгъуэнущ, зэIущIэ зэмылIэужьыгъуэхэр ирагъэкIуэкIынущ.

Пресс-конференцыр Налшык къалэ дэт лицей №2-м къыщызэрагъэпэщынущ. ГъуазджэмкIэ Кавказ Ищхъэрэ къэрал институтым щекIуэкIыну концертым щIидзэнущ сыхьэт 15-рэ дакъикъэ 30-м.

ТIыхъужь Алий дигу ихуркъым

УФ-м и цIыхубэ артист, Къэбэрдей къэрал театрым и вагъуэ ин ТIыхъужь Алий и цIэр зэрихьэу гъэ къэс мэлыжьыхьым и 1-м къызэрагъэпэщ Кавказ Ищхъэрэ щIыналъэ зэпеуэм и зи чэзу зэхыхьэр екIуэкIынущ. Къэбэрдей-Балъкъэр Республикэм ЩэнхабзэмкIэ и министерствэм къалэдэсхэри Налшык щыхьэщIэхэри абы ирегъэблагъэ.

Зэхьэзэхуэм зыкъыщагъэлъэгъуэнущ гушыIэмрэ ауанымрэ я артистхэм, уэрэджыIакIуэ цIэрыIуэхэм.

УпщIэ зиIэхэр мы телефонхэмкIэ фыпсалъэ хъунущ: 77-42-08, 40-74-39.

Ди къуэш республикэхэм

Урысей Федерацэм къалэн зыщещIыж

АБХЪАЗ. ***Осетие Ипщэмрэ Абхъазымрэ я гъунапкъэхэр Урысей Федерацэм ядихъумэнущ. Абы теухуа Iуэхум щыхэплъэнущ республикэхэм я правительствэхэм.***

УРЫСЕЙ Федерацэм НэгъуэщI къэрал IуэхухэмкIэ и министерствэм къызэритамкIэ, Абхъазымрэ Осетие Ипщэмрэ я гъунапкъэхэр зэгъусэу зэрахъумэнум теухуа зэгурыIуэныгъэр ягъэхьэзырыну иджыблагъэ унафэ ищIащ УФ-м и Президент Медведев Дмитрий. Ар хуэгъэзащ республикитIым я шынагъуэншагъэр къызэгъэпэщыным.

«Лъэпкъ щIакхъуэ»

АДЫГЕЙ. ***Мейкъуапэ щылажьэ «Лъэпкъ щIакхъуэ» программэм щIыналъэм зыщиубгъуу щIидзащ. Иджыпсту абы районибл къызэщIиубыдащ.***

«ЛЪЭПКЪ щIакхъуэ» проектым и къалэн нэхъыщхьэр хуэмыщIауэ псэу унагъуэхэм ерыскъыхэр пуду яIэрыгъэхьэнырщ. Мыгувэу абы къыхыхьэнущ Тохъутэмыкъуей, Красногвардейскэ районхэр.

Программэм ипкъ иткIэ, унагъуэшхуэхэм, хуэмыщIахэм, пенсионерхэм щIакхъуэр соми 8-кIэ иращэ, пщIэншэу зратхэри щыIэщ.

Республикэм экономикэ зыужьыныгъэмрэ сатумкIэ и министр МэтIыжь Аслъэн зэрыжиIамкIэ, «Лъэпкъ щIакхъуэ» программэр зэрагъэзащIэр я нэIэм щIэтщ.

«Тхьэмахуэ щхъуантIэм» хэтахэр ягъэпажэ

КЪЭРЭШЕЙ-ШЭРДЖЭС. ***Республикэм МэкъумэшымкIэ и министерствэм 2008 гъэм иригъэкIуэкIа лэжьыгъэр иджыблагъэ къипщытэжащ.***

ЗЭIУЩIЭМ зэрыщыжаIамкIэ, 2007 гъэм елъытауэ, республикэм гъавэр къехъулIащ, Iэщ бжыгъэми хэхъуэ зэпытщ. Федеральнэ бюджетым къыхэкIыу сом мелуани 111-рэ министерствэм къыхуаутIыпщащ.

Коллегием щагъэпажащ мэкъумэшыщIэ пэрытхэр, Берлин къалэ щекIуэкIа «Тхьэмахуэ щхъуантIэ-2009» дунейпсо гъэлъэгъуэныгъэм хэтахэр.

Интернатым тыгъэ хуащI

Зи ныбжь хэкIуэтахэмрэ никъуэдыкъуэхэмрэ щапIыж интернатым, Кардоникская жылагъуэм дэтым, щIыпIэ депутатхэр иджыблагъэ щыIащ икIи автомобиль тыгъэ хуащIащ.

РЕСПУБЛИКЭМ и Президент Эбзеев Борис интернатым щыкIуам ахэр къигъэгугъат транспорткIэ ядэIэпыкъунуи, ар ягъэзэщIащ. А машинэр къащэхуащ щIыпIэ бюджетым и мылъкукIэ.

«Республикэ властым дежкIэ псом япэщ социальнэ мыхьэнэ зиIэ IуэхущIапIэхэр, абыхэм ядэIэпыкъуныр», - жиIащ щIыпIэ парламентым и унафэщI Дэхъушокъуэ Зураб.

ХЬЭЩЫКЪУЕЙ Олег.

●Узыншагъэ

ЗыгъэпсэхупIэм сабийхэм захуегъэхьэзыр

УнэщIэ зыхуащIа «Звездочкэ» санаторэм и лэжьыгъэр мы махуэхэм нэсу зэтеублэжа хъуащ.

Мыбы и дохутыр нэхъыщхьэ ПIаз Маринэ щыгъуазэ дызэрищIамкIэ, псори зэщIэгъэкъэбзэжынымрэ щIэуэ кърата хьэпшыпхэмрэ унэлъащIэхэмрэ я пIэм игъэзэгъэнымрэ къаруушхуэ ирахьэлIащ зыгъэпсэхупIэм и лэжьакIуэхэм. Санаторэм зи школ кIуэгъуэ сабиищэ зэуэ къищтэнущ. КъБР-м и Президентыр къадэIэпыкъуу зыхуей хуагъэза санаторэм хуэдэу Урысейм итыр мыбы и закъуэщ. Ар сыт и лъэныкъуэкIи зэпэщщ, сабийхэм я тыншыгъуэмрэ узыншагъэмрэ тещIыхьащ.

ЦIыкIухэр махуэм 5 ягъэшхэнущ. Мыбы пIалъэкIэ щыIэну сабийхэм щеджэкIэ, щыджэгукIэ зыхуеину щыгъыныгъуэхэри иратынущ. Унагъуэ хуэмыщIахэм къыхэкIахэм щыгъын хуаби хухах. Санаторэм щыIахэр я узыншагъэкIи я еджэнкIи зыхуей хуэзауэ гъэ еджэгъуэр яублэжынущ.

ЛЪОСТЭН Музэ.

АДЫГЭ ПСАЛЪЭ

●Балъкъэр лъэпкъым зиужьыжыным и махуэм ирихьэлIэу

Щыхьэт тхылъхэм къаIуэтэж

Илъэс 65-кIэ зэманым пэжыжьэ дищIащ балъкъэрхэр лъахэм зэрырагъэIэпхъукIа Iуэ хугъуэ шынагъуэхэм. Куэдым зихъуэжащ абы лъандэрэ, щIэблэщIэхэр къыдэкIуэтеящ, ауэ цIыхухэм я гум а уIэгъэжьхэр щыкIыжакъым. Арагъэнщ къызыхэкIари щIалэгъуалэр я лъэпкъ тхыдэм щыгъуэззэну зэрыхуейр, ар сыт хуэдэу мыхьэлъэми, мыдыджми.

А зэманым и щыхьэт тхылъхэм куэд къытхуаIуатэ. Дэ, псом хуэмыдэу дэфтэр хъумапIэхэм щылажьэхэм, ди къалэнщ а щыхьэт тхылъхэм щыгъуазэ тщIыну блэкIам теухуа пэжыр къэзыщIэну хуей псори.

ЗЭРЫТЩIЭЩИ, 1944 гъэм гъатхэпэм и 8-м, сыхьэт бжыгъэ нэхъыбэ трамыгъэкIуадэу, балъкъэр лъэпкъыр лъахэм ирашат. Мазэ дэкIа нэужьщ - 1944 гъэм мэлыжьыхьым и 8-рэщ - СССР-м и Совет Нэхъыщхьэм и Президиумым Къэбэрдей-Балъкъэр АССР-м щыпсэу балъкъэрхэр гъэIэпхъуэным, КъБАССР-р Къэбэрдей АССР-у зэхъуэкIыным ехьэлIа унафэр къыщыдигъэкIар. «Без публикации» - апхуэдэу тедзащ а щыхьэт тхылъым. Абы къикIращи, а унафэр газетхэм къытехуэ, цIыхухэр щыгъуазэ ящI хъунутэкъым.

ХамэщIым зэрыщыIа илъэсхэм кърикубыдэу балъкъэр хэм яфIэкIуэдакъым лъахэм гъэзэжыным пыщIа гугъэр. Абы и щыхьэтщ къатхыу щыта письмохэр. Псалъэм папщIэ, 1956 гъэм бадзэуэгъуэм и 6-м партым и Къэбэрдей обкомым, Къэбэрдей АССР-м и Министрхэм я Совет Нэ хъыщхьэм и Президиумым я цIэкIэ къэкIуат балъкъэр гупым къатха письмо. Абы къыщаIуэтэжырт хамэщI щашэча хьэзабыр зыхуэдизыр. «Дэ диIэщ зы псалъэжь, - къатхт абыхэм, - «Уи ныбэ изу ущышхэ щIыпIэм нэ хърэ, ущалъхуа хэкужь» жиIэу. СССР-м и Совет Нэ хъыщхьэм и Президиумым 1956 гъэм мэлыжьыхьым и 26-м къыдигъэкIа унафэм ипкъ иткIэ, дэ тщхьэщахащ СССР-м и МВД-м хуиту дызе- кIуэну дыхуимыту игъэуvауэ щыта хабзэр. А унафэм дэ хуит дыхуищIкъым ди хъуэпсапIэ нэхъыщхьэм - зэуIуу Къэбэрдей АССР-м нэдгъэзэжу ди политикэ хуитыныгъэ хэр зэфIэдгъэувэжыным - Къэбэрдей-Балъкъэр АССР къызэдгъэпэщыжыну.

Абы къыхэкIыу, дэ зыфхудогъазэ, нэдгъэзэжу ди япэрей автономиер - Къэбэрдей-Балъкъэр АССР-р - зэфIэдгъэувэжыным и Iуэхухэр Совет Союзым и Коммунист партым и ЦК-ми Совет Правительствэми къыщыфIэтынымкIэ дынывэлъэIуу. Япэми хуэдэу, дэ къуэш пэлъытэу республикэм щыпсэу лъэпкъхэм дакъуэтынущ, фIыуэ тлъагъу ди Совет Хэкум папщIэ псэемыблэжу дылэжьэнущ. Ди фIэщ мэхъу Къэбэрдей лъэпкъми республикэм и унафэщIхэми гулъытэншэу дыкъызэрамыгъэнэнур, яхузэфIэкI псори зэралэжьынур».

А письмом Iэ щIадзат Кулиев Къайсын, Залиханов Жанакаит, Ульбашевым, Уммаевым, Ксанаевым, Байчаевым, Уянаевым, Черкесовым, Чеченовым. АдэкIи еджакIуэ тетрадым къыдэча напэкIуэцIхэм Iэ щIадзат цIыху 878-м.

Щыгъуазэ зытщIынщ иджыри зы щыхьэт тхылъым. Ар Залиханов Жанакаит итхат КПСС-м и обкомым и япэ секретарь В. И. Бабич и деж. Обкомым тхыгъэр Iэрыхьащ 1956 гъэм бадзэуэгъуэм и 27-м.

«Фыхэплъэн папщIэ нызогъэхь 1956 гъэм мэлыжьыхьым и 2-м ныбжьэгъу Хрущев Никитэ Сергей и къуэм Iэрызгъэхьа письмом тестхыкIыжа тхыгъэр. Абы къыщыгъэлъэгъуа си лъэIур ехьэлIащ япэм щыIа автономиер - Къэбэрдей-Балъкъэрыр - нэгъуэщIу жыпIэмэ, балъкъэрхэр ди къуэш адыгэ лъэпкъым гуэгъэхьэжауэ, зэфIэгъэзэувэжыныр. Ар балъкъэр псоми, цIыкIуми инми, я лъэIущ, я хъуэпсапIэщ».

«Балъкъэр лъэпкъым и хъуэпсапIэ закъуэр, - дыкъыщоджэ Хрущев Никитэ и деж абы итха письмом, - Кавказым зэгъусэу дгъэзэжынращ, - лъыкIэ ди благъэ адыгэ лъэпкъым дыгухьэжынращ. Илъэсищэ бжыгъэ куэд хъуауэ а лъэпкъитIыр зэш унагъуэу зэдопсэу, зэдолажьэ: адыгэхэр щIым толэжьыхь, балъкъэрхэм Iэщ ягъэхъу.

Балъкъэрхэм Кавказым ягъэзэжу япэм яIа автономиер - Къэбэрдей-Балъкъэр АССР-р - зэфIэувэжмэ, лъэпкъым дежкIэ гуфIэгъуэшхуэ хъунущ. Ар дэ етIуанэу дыкъыщалъхуа махуэу тлъытэнущ».

Зи гугъу тщIа письмохэр къаIэрыхьэн и пэкIэ, республикэм и унафэщIхэр тIэу - 1956 гъэм накъыгъэм и 22-мрэ мэкъуауэгъуэм и 16-мрэ - КПСС-м и ЦК-м зыхуагъэзат, балъкъэрхэм лъахэм къагъэзэжыным хэплъэным щIэлъэIухэу. Накъыгъэм и 22-м ятха письмом дыкъыщоджэ мыпхуэдэу: «1956 гъэм накъыгъэм и 19-м, къызэрыдбжамкIэ, Къэбэрдейм къэкIуэжащ балъкъэр 496-рэ (унагъуи 125-рэ). И пэжыпIэр зэхэгъэкIыгъуейуэ, хъыбар къытIэрыхьащ иджыри балъкъэру цIыхуи 100 гъуэгу тету, цIыху 200-ми Къэбэрдейм къагъэзэжыну загъэ хьэзыру. Обкомым унафэ къищтащ къэзыгъэзэжа балъкъэрхэри гъуэгу тетхэри Къэбэрдейм щыпсэуну къигъанэу, лэжьапIэкIи ахэр къызэригъэпэщыну. Абы къыхэкIыуи КПСС-м и ЦК-м до- лъэIу Iуэхум апхуэдэ хэкIыпIэ етынымкIэ хуит дищIыну».

1956 гъэм мэкъуауэгъуэм и 16-м ятха письмом итыр мыращ: «1956 - 1957 гъэхэм кърикубыдэу республикэм къытхуэгъэIэпхъуэжынущ унагъуэ 3250-рэ, цIыху мин 13 хъууэ. Абы щыщу унагъуэ 2150-м колхозыщIэу 11 къыхузэдгъэпэщыфынущ, унагъуэ 800-р щыIэ колхозхэм я жылагъуэхэм щыпсэу хъунущ, унагъуэ 300-ри совхозхэр, абы хуэдэ хозяйствэхэр здэщыIэ къуажэхэм щыпсэу хъунущ».

Дауи, Къэбэрдей АССР-м и унафэщIхэр трагъэчыныхьу Iуэхум иужь зэритыр КПСС-м и ЦК-м гулъытэншэу къигъэнакъым: 1956 гъэм щэкIуэгъуэм и 24-м КПСС-м и ЦК-м и Президиумым къищтащ «къалмыкъхэм, къэрэшейхэм, балъкъэрхэм, шэшэнхэм, ингушхэм я лъэпкъ автономиер къызэгъэпэщыжыным» теухуа унафэр. Абы щIыгъуат балъкъэрхэми адрей лъэпкъхэми къагъэзэжыным хуэунэтIауэ лэжьын хуей Iуэхугъуэхэм я унафэхэри, 1957 - 1958 гъэхэм зэфIэкIын хуейуэ. КПСС-м и ЦК-м зэригъэувымкIэ, лъэпкъхэм къэIэпхъуэжын щIадзэн хуейт 1957 гъэм и гъатхэм.

КПСС-м и Къэбэрдей обкомым и бюром райкомхэм, къалэ комитетхэм, райисполкомхэм къалэн ящищIащ республикэм къэIэпхъуэж балъкъэрхэр лэжьапIэкIэ къызэгъэпэщыным пыщIа Iуэхугъуэхэр икIэщIыпIэкIэ яубзыхуну. А зэIущIэм хэтащ Ахъуэхъу Аслъэнбий, Бэрбэч ХьэтIутIэ, Лъостэн Къэлэмэт, Мэлбахъуэ Тимборэ, Къущхьэ Кушыку, Арсаевэ Фаинэ, Мишков Николай, Иванников Петр сымэ. Республикэм и комиссэ къызэрагъэпэщри, абы хагъэхьат унафэщIу Лъостэныр, Ахъуэхъур, ЩауэцIыкIур, Уянаевыр, Къазмахуэр, Сасыкъыр. А гупым къалэн щащIат зы мазэм кърикубыдэу егъэкIуэкIын хуей Iуэхугъуэхэр зэхалъхьэу КПСС-м и обкомым и бюрор хэплъэну иратыну. Апхуэдэ щIыкIэкIэ ягъэхьэзыращ «Предложения по вопросам, связанным с переселением балкарцев в Кабардинскую АССР» зи фIэщыгъэцIэ щыхьэт тхылъыр. Ар напэкIуэцI 18 хъурт, таблицэ 53-рэ къызэщIиубыдэрт. А щыхьэт тхылъым 1957 гъэм щIышылэм и 25-м КПСС-м и обкомым и бюрор хэплъэжа нэужь, КПСС-м и ЦК-м Iэрагъэхьащ, КПСС-м и Къэбэрдей обкомым и секретарь Мэлбахъуэ Тимборэрэ Министрхэм я Советым и УнафэщI Ахъуэхъу Аслъэнбийрэ я Iэ щIэдзауэ.

А щыхьэт тхылъым итщ мыпхуэдэу: «Балъкъэрхэр къэгъэIэпхъуэжыным унафэ тэмэму тещIыхьа хъун папщIэ, Къэбэрдей АССР-м и Министрхэм я Советым къыщызэIухын хуейщ къэIэпхъуэжынымкIэ Управленэ, цIыху 11 щылажьэу. Iэщ гъэхъуным нэхъ хуэунэтIауэ колхоз 19 къызэгъэпэщыпхъэщ, цIыху 31500-рэ хуэдиз щыпсэууэ. ЩIэрыщIэу къызэрагъэпэщыж балъкъэр колхоз 19-м папщIэ пщIэншэу яхухэхыпхъэщ Iэщышхуэу мин 17, мэлу мин 30, лэжьакIуэ шыуэ мин 1,6-рэ. ИлъэсипщIкIэ яIыгъын хуэдэу, а колхозхэм ссудэу етын хуейщ сом мелуан 11-рэ мин 800-рэ, мэл мин 30-рэ лэжьакIуэ шыуэ мин 1,4-рэ къащэхун папщIэ. ЩIэрыщIэу къызэрагъэпэщыж балъкъэр колхозхэм папщIэ Къэбэрдей АССР-м хуэутIыпщын хуейщ ямыпшыныжыну жылапхъэ ссудэ. КолхозыщIэхэм подоходнэ налогыр ящхьэщыхауэ, Iэщ гъэхъунымкIэ, мэкъумэш продукцэу къэралым иратынымкIэ къалэныр илъэситху пIалъэкIэ ящхьэщыхын хуейщ. Зэ тыгъуэу, къыIамыхыжыну ахъшэ пособие балъкъэр унагъуэхэм яхухэхын хуейщ, пIалъэ кIыхькIэ яIыгъыну кредити щIыгъуу. ЩIэрыщIэу къызэрагъэпэщыж колхоз 19-ри совхози 3-ри хэгъэхьэн хуейщ 1957 - 1959 гъэхэм электрофикацэмкIэ планым».

Зэрытлъагъущи, а щыхьэт тхылъым къызэщIеубыдэ гъащIэм и лъэныкъуэ псори - узыншагъэр хъумэнри, щIэныгъэ егъэгъуэтынри, лэжьакIуэхэр гъэхьэзырынри, Къэбэрдей театрым хэту, балъкъэр труппэ къызэгъэпэщынри, псэупIэ, щэнхабзэ, нэгъуэщI зыхуэныкъуэ унэхэр ухуэнри, къуажэщIэхэр радиокIэ, телефонкIэ, пощт связкIэ къызэгъэпэщынри, автобус маршрутыщIэхэр къызэIухынри, нэгъуэщI куэди. ИкIи 1957 гъэм икухэм ялэжьыну зыхунэсар зыхуэдизым дэ щыгъуазэ дещI нэгъуэщI щыхьэт тхылъым. Ар ехьэлIащ КъБАССР-м и Совминым и УнафэщIым и къуэдзэ Уянаев Чомайрэ Къэбэрдей Балъкъэр административно-экономикэ куейм и СНХ-м и унафэщIым и къуэдзэ Н. Ф. Лобачеврэ Инджылыз посольствэм и япэ секретарь зиусхьэн Орчард зэрепсэлъам. Ар къыщыхъуар 1957 гъэм фокIадэм и 7-ращ.

«Балъкъэрхэм я лъэIукIэ, абыхэм я къуажэщIэхэм колхозхэр къыщызэрагъэпэщащ. НобэкIэ колхозхэтхэм папщIэ яухуащ унэ 350-рэ. Мы мазэр икIыху иджыри унэ 1800-рэ хьэзыр хъунущ. Балъкъэрхэм иратащ унэ 830-рэ. Абыхэм я колхозыщIэхэм хухах Iэщ, мэкъумэш техникэ, автомашинэ куэд, къэралым ссудэ, псэуалъапхъэ къарет, а къызэрагъэпэщагъащIэ колхозхэм хухахащ вапIэ, мэкъупIэ, Iэщ щагъэхъун щIы Iыхьэхэр. Балъкъэр колхозхэм икъукIэ къадоIэпыкъу республикэм и адыгэ, урыс жылагъуэхэм щызэхэт колхозхэри», - жиIащ Уянаевым, Орчард Iуэхум хигъэгъуазэу.

«Дауэ балъкъэрхэр къызэрагъэIэпхъуэжыр - езыхэр зэрыхуейуэ, хьэмэрэ япэм щыпсэуа щIыпIэм фIэкIа щыпсэуну хуимыту?» - щIэупщIащ хьэщIэр.

- Балъкъэрхэр къагъэIэпхъуэж езыхэр зэрыхуейм хуэдэу. Ахэр мэIэпхъуэ япэм щыпсэуа щIыпIэхэми республикэм и тафэтес куейхэми. Балъкъэр куэдым лэжьапIэ щагъуэт Налшыкрэ республикэм и нэгъуэщI къалэхэмрэ я промышленнэ IуэхущIапIэхэм.

- Балъкъэр куэд къэрал IуэхущIапIэхэм щылажьэрэ?

- Сэ жысIащ сызэрыбалъкъэрыр, Уэри ущыгъуазэщ абы. Балъкъэрхэм диIэщ министрхэм я къуэдзэхэри, къапщтэмэ, сатумкIэ, щIэныгъэ егъэгъуэтынымкIэ, щэнхабзэмкIэ, узыншагъэр хъумэнымкIэ, къэралкIуэцI IуэхухэмкIэ министерствэхэм. ЩыIэщ партым и райкомхэм я секретару, райисполкомхэм я унафэщIу, абыхэм яхуэдэн къулыкъухэм пэрыту лажьэ балъкъэрхэри.

- Министру лажьэ балъкъэр фиIэ?

- Хъыбар къызэратымкIэ, мыгувэу министр къулыкъум теувэну балъкъэр щIалэм къигъэзэжын хуейщ.

- Сыт хуэдэ никъусаныгъэхэр хэплъагъуэрэ балъкъэрхэр къызэрагъэIэпхъуэжым?

- Утепсэлъыхьу, гулъытэ зыхуэпщI хъуну никъусаныгъэшхуэ хэслъэгъуакъым сэ абы. Ауэ а Iуэхушхуэм щыщIэныгъэ мащIэ гуэрхэри хэмылъу пхузэфIэгъэкIынукъым. Ахэр бгъэзэкIуэжыну тыншщ».

Республикэм и унафэщIхэр зэпымыууэ кIэлъыплъырт балъкъэрхэм я лъахэм къызэрагъэзэжым пыщIа Iуэхугъуэхэм. Ар зэрыпэжым и щыхьэт дэфтэр куэд къытхуэгъэлъэгъуэнущ. Ди архивым щыдохъумэ балъкъэрхэр къызэрагъэIэпхъуэжам, абыхэм я псэукIэр къызэрызэрагъэпэщам теухуа щыхьэт тхылъу 100-м щIигъу. 1956 - 1959 гъэхэм кърикубыдэу КПСС-м и обкомым и бюром иригъэкIуэкIа зэIущIэ хэм 31-рэ щыхэплъащ балъкъэр хэр къэгъэIэпхъуэжыным, ахэр щыпсэуну щIыпIэхэр нэхъ тэмэму къызэгъэпэщыным пыщIа Iуэхугъуэхэм. Партым и обкомым и бюрорашщ унафэ къыщащтар «Коммунизмге жол» («Коммунизмэм и гъуэгу») газетыр къыдэгъэкIыным, къуажэцIэхэр зэфIэгъэувэжауэ къуажэ Советхэр къызэIухыным, Былым, ЛэшкIутIэ къуажэхэм, Iуащхьэмахуэ районым я Советхэр убзыхуным, нэгъуэщIхэми теухуауэ.

КПСС-м и обкомымрэ республикэм и Министрхэм я Советымрэ 1956 - 1958 гъэхэм кърикубыдэу КПСС-м и ЦК-мрэ РСФСР-м, СССР-м я Министрхэм я Советымрэ хуагъэхьащ балъкъэрхэр къызэрыIэпхъуэж щIыкIэм теухуа тхыгъэу 13.

Зи бжыгъэкIэ кIэухыншэ щыхьэт тхылъхэм сыздеджэм сигу къокI: пэжщ, икъукIэ куэдыщэ ялэжьащ а зэманым лъэпкъыр япэм щыпсэуа, иджы зэщIэкIэжа щIыпIэхэм къэгъэIэпхъуэжыным хуэунэтIауэ. Ауэ хэт хуэгъэзэкIуэжыну лъэпкъым и псэм телъа бэлыхьымрэ хьэзабымрэ, ар зэрагъэпудар, икIэм-икIэжым, сыт хуэдэ пщалъэкIэ къызэрупщынур республикэм щыпсэу лъэпкъхэм я зэхуаку дэлъа зэныбжьэгъугъэм ар зэран зэрыхуэхъуар? Пэжыр жыIэн хуейщ: ноби абы жьауэ къытредзэ ди лъэпкъ зэ хущытыкIэхэм.

Балъкъэр лъэпкъым и гукъеуэр дэ фIыуэ зыхыдощIэ, а Iуэ ху шынагъуэм хэкIуэда лIыжь-фызыжьхэм, сабийхэм щхьэкIэ дахуощыгъуэ. Псом хуэмыдэу иджыщ нэхъ кууэ щызыхэтщIэн хуейр цIыху гъащIэм, мамырыгъэм нэхъ лъапIэ зэрыщымыIэр.

АЩХЪУЭТ Раисэ,
КъБР-м и Дэфтэр IуэхущIапIэм и унафэщI.

ГуфIэгъуэр зэдаIэт

(КIэухыр. ПэщIэдзэр 1-нэ нап.)

Министерствэхэм, ведомствэхэм, жылагъуэ зэгухьэныгъэхэм къабгъэдэкI хъуэхъу псалъэхэмкIэ, ЩIыхь тхылъхэмрэ тыгъэ гуапэхэмкIэ яIэта гуфIэгъуэ пшыхьым цIыху куэд кърихьэлIат. Абыхэм я махуэ лъапIэмкIэ ехъуэхъуу, уэрэдхэмрэ къафэхэмрэ тыгъэ хуащIу утыкум къихьащ Къэбэрдей, Балъкъэр, Урыс къэрал драмэ театрхэм я артистхэр, «Кабардинка», «Балкария» къэрал къэфакIуэ гупхэр, УФ-м щIыхь зиIэ и артист **Хъупсырджэн Албэч**, КъБР-м щIыхь зиIэ и артистхэу **Ташло Алий**, **Батыр Мухьэдин**, **Хъыжьрокъуэ СултIан** сымэ, КъБР-м и цIыхубэ артист **Нэхущ Чэримрэ** республикэм щIыхь зиIэ и артист **Лосэн Тимуррэ**, «Шэджэм псыкъелъэхэр» (Шэджэм къалэ), «Любавэ» (Прохладнэ къалэ) цIыхубэ уэрэджыIакIуэ гупхэр, «Тэрч къэзакъхэр» къэрал ансамблыр.

«Зыуэ щыт Урысей» Урысейпсо партым и щIыналъэ къудамэу КъБР-м щыIэм и исполкомым и унафэщI **Дядченкэ Владислав** къызэхуэсахэм я махуэшхуэмкIэ ехъуэхъуащ икIи партым къыбгъэдэкI ЩIыхь тхылърэ саугъэтрэ яритащ Прохладнэ къалэм дэт гъуазджэмкIэ сабий еджапIэм и егъэджакIуэ **Еремеев Андрей**, «Тэрч къэзакъхэр» къэрал ансамблым и художественнэ унафэщI **Деминский Николай**, Прохладнэ къалэм ЩэнхабзэмкIэ и унэм и унафэщI **Сапрыкинэ Галинэ**, ЩэнхабзэмкIэ Налшык къалэ паркым и унафэщI **Ульбашев Хъызыр**, Бахъсэн район администрацэм щэнхабзэмкIэ и къудамэм и унафэщI **Бырхьэм Аленэ**, ЩэнхабзэмкIэ профсоюзхэм я рескомым и Iэтащхьэ **Дау Марьянэ**, КъБР-м и Композиторхэм я союзым и лектор-музыковед **Къардэн Юлэ** сымэ.

Щэнхабзэм и лэжьакIуэхэм я махуэр зыхуагъэлъапIэхэм гуапэу ехъуэхъуащ КъБР-м лэжьыгъэмрэ социальнэ зыужьыныгъэмкIэ и министрым и къуэдзэ **Голочалов Николай** икIи а министерствэм и ЩIыхь тхылъхэр Къэрал филармонием и унафэщIым и къуэдзэ **Жылау Хьэсен**, филармонием и художественнэ унафэщI **Къашыргъэ Мухьэмэд**, ЩэнхабзэмкIэ Къэбэрдей-Балъкъэр фондым и унафэщIым и къуэдзэ **Хъымбэзэр Агнессэ** сымэ яритащ.

- Щэнхабзэ хэмытмэ, зэбгъэгъуэт щIэныгъэр зыри и уасэкъым, ущIэныгъэншэуи щэнхабзэ пхузехьэнукъым. А тIур сыт щыгъуи зэIэпэгъущ, зэкъуэпчынкIи Iэмал иIэкъым, - жиIащ КъБР-м егъэджэныгъэмрэ щIэныгъэмкIэ министрым и къуэдзэ **Дорохинэ Лидие**, псалъэ щратым. – Апхуэдэу къызэдогъуэгурыкIуэ Егъэджэныгъэмрэ щIэныгъэмкIэ, ЩэнхабзэмкIэ ди министерствэхэм я лэжьакIуэхэр. Дыхуейщ фи махуэ лъапIэмкIэ дынывэхъуэхъуну икIи фи IэнатIэм пщIэ зэрыхуэтщIыр кърыдгъэлъагъуэу фи лэжьакIуэ зыбжанэм я цIэр фIыкIэ къитIуэну.

Апхуэдэу жиIэри, министр къуэдзэм утыку кърищащ Налшык къалэм дэт музыкэмкIэ сабий еджапIэ №1-м и егъэджакIуэ **Пекъу Анитэ**, ПащIэ Бэчмырзэ и цIэр зезыхьэ республикэпсо сабий библиотекэм и лэжьакIуэ нэхъыжь **Ехъутэныдж Ларисэ**, Балъкъэр Ипщэ къуажэм (Шэрэдж район) дэт сабий музыкэ еджапIэм и унафэщI **Байсиевэ Зухра**, Къуэнхьэблэ къуажэм (Бахъсэн район) дэт гъуазджэмкIэ сабий еджапIэм и унафэщI **КIуж Ритэ**,«Маленький джигит» сабий къэфакIуэ гупым (ДзэлыкъуэкъуажэIэ) и балетмейстер **Къардэн Хьэсэн** сымэ.

Щэнхабзэм и лэжьакIуэхэм я щIыхькIэ зэхаша пшыхьыр езыгъэкIуэкIахэу КъБР-м щIыхь зиIэ и артист **Къумахуэ Мухьэдинрэ** Профсоюзхэм ЩэнхабзэмкIэ я унэм и режиссер нэхъыщхьэ **Гумэ Маринэрэ** къеджащ Урысей Ипщэм хыхьэ щIыналъэхэм я унафэщIхэм, министерствэхэмрэ ведомствэхэмрэ къабгъэдэкIыу къаIэрыхьа хъуэхъу телеграммэхэм.

Концертым хэта артист псори утыкум къихьэжри, МузыкэмкIэ къэрал театрым и уэрэджыIакIуэхэу **Шэрджэс Iэсят**, **Зеущэ Iэуес**, **Мамбэт Мадинэ**, **Бэч Азэмэт** сымэ зэдагъэзэщIа уэрэдымкIэ пшыхьыр зэхуащIыжащ.

НЫБЭЖЬ Таисэ.

Генерал-полковник ЕРДЖОКЪУЭ ТIутIэ НэIиб и къуэр

Щалъхуа республикэм зыгъэпсэхуакIуэ къэкIуэжауэ щыIэу, 2009 гъэм гъатхэпэм и 25-м зэуэзэпсэу лIащ генерал-полковник, Урысей Федерацэм ШынагъуэншагъэмкIэ и федеральнэ къулыкъум и унафэщIым и чэнджэщэгъу Ерджокъуэ ТIутIэ НэIиб и къуэр.

Ерджокъуэ ТIутIэ КъБАССР-м щыщ Бахъсэн районым хыхьэ Бахъсэненкэ къуажэм 1940 гъэм щэкIуэгъуэм и 7-м къыщалъхуащ. Къуажэ курыт школыр къиухри, ар 1957 гъэм Грознэ къалэм дэт щIыдагъэ институтым щIэтIысхьащ. ИлъэситI дэкIри, Ерджокъуэ ТIутIэ къулыкъу ищIэну Совет Армэм ираджащ. Дзэ къулыкъур къиуха нэужь, ар Тбилиси дэт топгъауэ еджапIэм и курсант хъуащ. 1963 гъэм щыщIэдзауэ Кавказ Ищхъэрэ дзэ округым къулыкъу щищIащ взводым и командиру, полкым и комсомол комитетым и секретару, дивизэм и политотделым и унафэщIым и къуэдзэу.

1970-1974 гъэхэм Ерджокъуэ ТIутIэ Ленин В. И. и цIэр зезыхьэ дзэ-политикэ академием щеджащ. Абы и ужькIэ илъэси 6-кIэ Германием щыIэ советыдзэ гупым хэтащ. Нэхъ иужькIэ Урал дзэ округым дивизэм и политотделым и унафэщIу, Москва дзэ округым хиубыдэ армэ корпусым и политотделым и унафэщIу, Сыбыр дзэ округым и политуправленэм и унафэщIым и къуэдзэу къулыкъу ищIащ. 1990 гъэм генерал-лейтенант Ерджокъуэ ТIутIэ НэIиб и къуэр Ипщэ унэтIыныгъэм хиубыдэ дзэхэм я главкомым зауэ Iуэхухэм зыхуэгъэхьэзырынымкIэ и къуэдзэу ягъэкIуащ. СССР-р лъэлъэжа иужь, ар Урысейм и дзэхэм я лIыкIуэу Закавказьем (Баку къалэм) щыIащ, Нижегородскэ областым IэщэкIэ ЗэщIэуэзэда Къарухэм я ветеранхэм я советым и тхьэмадэу щытащ. 1998 гъэм щыщIэдзауэ генерал-полковник Ерджокъуэ ТIутIэ Урысей Федерацэм ШынагъуэншагъэмкIэ и федеральнэ къулыкъум и директорым и чэнджэщэгъуу лэжьащ.

Хэкум пщIэшхуэ къыхуищIащ ди хэкуэгъу цIэрыIуэм дзэ IэнатIэм щызэфIигъэкIахэм пащIэ. Абы къратащ Ленин орденыр, Боевой Бэракъ Плъыжь, Вагъуэ Плъыжь (тIэунейрэ), «ЩIыхь Дамыгъэ» орденхэр, медалу 27-рэ.

Дунейм ехыжащ ем щхьэмыгъазэу пэщIэта, Хэкум хьэлэлу къулыкъу хуэщIэнымкIэ щапхъэу екIуэкIа совет, урысей дзэ лэжьакIуэ цIэрыIуэр. Ерджокъуэ ТIутIэ НэIиб и къуэр зыцIыхуу щыта псоми ягу къинэнщ абы хэлъа пэжагъыр, лIыгъэр, псэ къабзагъэр, гуапагъэр.

КъБР-м и Президентым и Администрацэ; КъБР-м и дзэ комиссариат; УФ-м ШынагъуэншагъэмкIэ и федеральнэ къулыкъум и Управленэу КъБР-м щыIэ; Зауэм, лэжьыгъэм, IэщэкIэ ЗэщIэуэзэда Къарухэм, хабзэхъумэ органхэм я ветеранхэм (пенсионерхэм) я Къэбэрдей-Балъкъэр республикэ совет; УФ-м Товар къыщIэзыгъэкIхэм я совет.

●УпщIэ - жэуап

ГъуэгупщIэм зихъуэжыну?

ЗэрытщIэщи, Налшык къалэ администрацэм къыIэрохьэ цIыхухэр зыгъэпIейтей упщIэ куэд. Мыр абыхэм ящыщщ.

- ИлъэсиплIкIэ зимыхъуэжауэ, жылагъуэ транспортым и тарифхэм нэгъабэ и бадзэуэгъуэ мазэм Налшык зэуэ щыхагъэхъуауэ щытащ. Адрей щIыналъэхэм щыIэхэм елъытауэ ахэр нэхъ мащIэ пэтми, апхуэдэ унафэм цIыхухэм я мыарэзыныгъэ къишат. ДызэрыщыгъуазэмкIэ, абы щыгъуэ къалэ унафэщIхэм жаIауэ щытащ инфляцэр зыхуэдэм елъытауэ дяпэкIэ илъэс къэс гъуэгупщIэхэр къаIэтыну. Мы гъэми абыхэм хэхъуэну?

Жэуап кърет Налшык къалэ администрацэм и Iэтащхьэм и къуэдзэ **Павленкэ Владимир**.

- Пэж дыдэу, апхуэдэ псалъэмакъ щыIащ. Апхуэдэ унафэ къащтамэ, абы Iуэху зыбжанэ къызэщIиубыдэнут: предприятэхэм я автопаркхэр зехьэныр, транспортыр зыхуей хуэгъэзэныр нэхъыфIу къызэригъэпэщынут, шоферхэм я улахуэм хигъэхъуэнут, Iуэхутхьэбзэхэр иригъэфIэкIуэнут, нэгъуэщI Iэджи зэфIигъэкIынут. Ауэ, КъБР-м и Правительствэм къыддиIыгъри, инфляцэр зыхуэдэнум тримыщIыхьу, къалэ администрацэм унафэ къищтащ уасэхэр зэтриIыгъэну. Япэрауэ, финанс кризисым зыщиубгъу мы лъэхъэнэм ар цIыхухэм къатехьэлъэнут, етIуанэрауэ, дагъэ гъэсыныпхъэхэм я уасэхэр зэрехари къэтлъытащ. Налшык дэт жылагъуэ транспортым зэрыризекIуэм щIат пщIэм щыхэхъуэнур 2010 гъэм и щIышылэ мазэм щыщIэдзауэщ. Мы илъэсым ахэр зэрыщытауэ къэнэжынущ.

Иужьрей илъэситхум я дерсхэр

●Дин Iуэхухэр

Хъыбар зэрывэдгъэщIащи, бэрэжьей кIуам Налшык щекIуэкIащ Къэбэрдей-Балъкъэрым и муслъымэнхэм я зи чэзу - етхуанэ съездыр. Абы и лэжьыгъэм хэтащ КъБР-м и Правительствэм и УнафэщIым и къуэдзэ **Нечаев Дмитрий**, ЦIыхубэ хъыбарегъащIэ IэнатIэхэмкIэ, щIалэгъуалэ IуэхухэмкIэ, жылагъуэ зэгухьэныгъэхэмкIэ министр **Пащты Борис**, Кавказ Ищхъэрэм и муслъымэнхэм я ЗэзыгъэуIу центрым и Iэтащхьэ **Бердыев Исмэхьил**, Шэшэным, Ингушым, Дагъыстаным, Къалмыкъым, Адыгеймрэ Ставрополь краймрэ я муслъымэн IуэхущIапIэхэм, ди республикэм щыIэ район администрацэхэм, дин, жылагъуэ зэгухьэныгъэхэм я лIыкIуэхэр, раис-Iимамхэр, журналистхэр.

Кавказ Ищхъэрэ Ислъам университетым и ректор **Чочаев Шарафутдин** съездыр къызэIуехри, утыкум кърешэ Ислъам университетым и егъэджакIуэ, Iимам **Сэбаншы Мухьэдин**. Ар къоджэ КъурIэн лъапIэм щыщ Iэят зыбжанэм.

Съездхэм зэрыщыхабзэу, къызэрагъэпэщ «лэжьакIуэ гуп» жыхуаIэхэр - секретариатыр, бжакIуэ, редакцэ, мандат комиссэхэр. Зытепсэлъыхьыпхъэ Iуэхугъуэхэр яубзыху. ИтIанэ псалъэ ират Нечаев Дмитрий. Ар къоджэ Парламентымрэ Правительствэмрэ я цIэкIэ КъБР-м и Президент Къанокъуэ Арсен къигъэхьа хъуэхъу тхыгъэм. Езым къыбгъэдэкIыуи мэхъуахъуэ съездым хэтхэм я лэжьыгъэм ехъулIэныгъэфIхэр кърикIуэну.

Абы и ужькIэ псэлъапIэм къоувэ Къэбэрдей-Балъкъэрым и муслъымэнхэм я IуэхущIапIэм и тхьэмадэ, муфтий **ПщыхьэщIэ Iэнас**.

- Ди IуэхущIапIэм и Уставым къызэригъэувым хуэдэу, илъэситху блэкIам длэжьахэм, къыдэхъулIахэм, къыдэмыхъулIахэм, гулъытэ хэха зыхуэтщIахэм, дяпэкIэ нэхъ дызэгугъупхъэхэм я гугъу фхуэсщIыну си къалэнщи, - жеIэ абы - япэ щIыкIэ ныфхусэIуэтэнщ нэхъ дызыщыгуфIыкIхэр, хъарзынэу зэфIэдгъэкIауэ къэтлъытэ Iуэхугъуэ мытыншхэр. Абыхэм ящыщщ, къэбгъэлъагъуэмэ, властым и органхэмрэ диным и IуэхущIапIэхэмрэ нэхъ быдэу дызэрызэкъуэувар, КъБР-м и Президент Къанокъуэ Арсен зэпымыууэ и нэIэ къызэрыттетыр, мылъкукIи чэнджэщ щхьэпэхэмкIи зыкъызэрытщIигъакъуэр. Къахэхъуэ зэпытщ ди мэжджытхэм. ТеплъафIэщ, зыхуеину псомкIи къызэгъэпэщащ Тхьэм и унэу Анзорей, Алътуд, ЛэшкIутIэ, Къэрэгъэщ, Шэрэдж Ищхъэрэ, Малкэ, Лашынкъей, Сэрмакъ, Урыху, Бахъсэн, Псынабэ къажэхэм дэтхэр. Ухуэныгъэ щхьэпэхэр щокIуэкI Тэрч, Бахъсэн, Тырныауз къалэхэм, Булунгу, Аушыджэр, нэгъуэщI щIыпIэхэми. Ди республикэм мы зэманым щолажьэ мэжджыту 145-рэ. Дэтхэнэ районми иIэщ раис-Iимам. Ислъам организацэхэр 143-рэ мэхъу. IуэхуфI дыдэщ Ислъам университет диIэ зэрыхъуари. Абы и къудамэхэр къыщызэдгъэпэщащ Осетие Ищхъэрэми, Адыгейми, Къэрэшей-Шэр джэсми. Университетым IэмалыщIэхэр къыдет ди Iимамхэм я зэфIэкIхэр хэдгъэхъуэнымкIэ, щIэныгъэфI зиIэ Iимамхэр зэдгъэгъуэтынымкIэ.

Пщыхьэщ1эм и псалъэм къыхигъэщащ ЦIыхубэ хъыбарегъащIэ IэнатIэхэмкIэ, щIалэгъуалэ IуэхухэмкIэ, жылагъуэ зэгухьэныгъэхэмкIэ министерствэр муслъымэнхэм я IуэхущIапIэм куэдкIэ къызэрыдэIэпыкъур, а министерствэм (нэхъапэхэм къэрал комитету щытам) и IэщIагъэлIхэмрэ диным и лэжьакIуэхэмрэ зыхэт зэхуэсхэр, зэхьэзэхуэхэр, «стIол хъурейхэр», упщIэхэмрэ жэуапхэмрэ я пшыхьхэр ныбжьыщIэхэр гущIэгъулыуэ, нэмысыфIэу къэтэджынымкIэ сэбэпышхуэ зэрыхъур.

Никъусаныгъэхэри зэкIэ зэфIэгъэкIа мыхъуа къалэнхэри мымащIэу зэрыщыIэр ибзыщIакъым доклад зыщIам. Абыхэм ящыщщ, псалъэм папщIэ, Iимам куэдым я щIэныгъэр зэрымащIэр, мыдрисэхэр къызэIухын зэрыхуейр, щIалэгъуалэр зыгъэщхьэрыу эну хущIэкъу «къару фIыцIэ хэр», экстремистхэр зэрыщыIэр, абыхэм къэрал лэжьакIуэхэри, жылагъуэ, дин зэгухьэныгъэхэри къару зэкъуэткIэ зэребэныпхъэр.

КъэпщытакIуэ комиссэм и Iэтащхьэ **Хъуран Ахьеди**, Пщыхьэщ1эм и псалъэхэм къапищэри, жиIащ мэжджыт куэдыр зэрымылъкуншэр, абыхэм, уеблэмэ коммунальнэ Iуэхутхьэбзэхэм я уасэхэр дахэ-дахэу зэрахуэмытыр.

- Мыбдежым дыщызэрихьэлIащ Кавказ Ищхъэрэм и дин IуэхущIапIэ псоми я лIыкIуэхэр, - жиIащ Бердыв Исмэхьил, псалъапIэм къиувэри, - фщIэну сыхуейщ щыпIэ щхьэхуэхэм щыIэ щытыкIэр зыхуэдэр.

КъызэрыщIэкIымкIэ, зэрыхьзэрий мыщхьэпэхэр зэман-зэманкIэ къыщохъу ди гъунэгъу щIыналъэхэми. Къэбэрдей-Балъкъэрым ПщыхьэщIэ Iэнас и жэрдэмкIэ щагъэува хабзэщIэм, муфтийм Iимам псори IэщIэлъын хуейуэ къэзыгъэувым (ар шэрихьэтым йозэгъ) и сэбэпкIэ хэпщIыкIыу хэхъуащ диным и лэжьакIуэхэм я жэуаплыныгъэр, зэфIагъэкI Iуэхухэр. Щыапхуэдэщ щытыкIэр, псалъэм папщIэ, Шэшэн Республикэми. Абы и президент Кадыров Рамзан псапэ зыпылъ Iуэхушхуэхэр елэжь, ар Кавказ Ищхъэрэм исхэр дызэрыгушхуэ цIыху хьэлэмэтщ, щIыналъэм зэгурыIуэ щыIэным гурэ псэкIэ йолъэ у. Апхуэдэ щапхъэфIыр щыдиIэкIэ, нэхъри дызэкъуэувапхъэщ, ди зэхуаку цIыху Iейхэр къыдэдмыгъэхьэу.

Зэхуэсым купщIафIэу къыщыпсэлъащ Православнэ члисэхэм я благочиннэ **Бобылев Валентин**, Налшык къалэм и раис-Iимам **Ульбашев ТIэхьир**, Бахъсэн къалэм и Iимам **Къуэдз Чэрим**, Ислъам университетым и ректорым и къуэдзэ **Чэт Альберт**, нэгъуэщIхэри. Абыхэм жаIащ Муслъымэнхэм я IуэхущIапIэм и лэжьыгъэр хъарзынэу къызэралъытэр, ПщыхьэщIэ Iэнас щытхъу зэрыхуэфащэр.

Къызэхуэсахэм захуигъазэри, Бахъсэн районым и раис-Iимам **Емкъуж Анзор** къыхилъхьащ Муслъымэн IуэхущIапIэм и унафэщIу ПщыхьэщIэр щIэрыщIэу хэхыжын хуейуэ. А жэрдэмыр псоми даIыгъащ, зэдэарэзыуэ Iэ яIэтащ.

ЕщхьыркъабзэуIэIэткIэ хахащ Къэбэрдей-Балъкъэрым и муслъымэнхэм я къадыри. А къулыкъур лъагъэсащ **Мисиров Хъызыр.** Яубзыхуащ комиссэ щхьэхуэхэм хэтынухэри.

Съездым къыщащта унафэм къыщыгъэлъэгъуащ Муслъымэн IуэхущIапIэм дяпэкIэ гулъытэ нэхъыбэ зыхуищIыпхъэ Iуэхугъуэхэр, къалэн нэхъыщхьэхэр. Абыхэм ящыщщ, къэбгъэлъагъуэмэ, Iимамхэм я щIэныгъэр, жэуаплыныгъэр хэгъэхъуэныр, муслъымэнхэм я организацэхэр хъумэныр, гъэсэныгъэузэщIыныгъэ лэжьыгъэхэр щIэгъэхуэбжьэныр, нэгъуэщI динхэм хуаIэ пыщIэныгъэфIхэм зегъэужьыныр, ди щыналъэм мамырыгъэ, зэгурыIуэ, зэхущытыкIэфIхэр къыщызэгъэпэщыныр, щыгъэбыдэныр, щыгъэбэгъуэныр, нэгъуэщIхэри.

ТХЪЭМОКЪУЭ Бэрэсбий.

Сурэтыр **ТОЛГУРОВ Камал** *трихащ.*

●Нобэ УФ-м и МВД-м и къэралкIуэцIыдзэхэм я махуэщ

И тхыдэр жыжьэ къыщожьэ

Нобэ Урысейм щагъэлъапIэ махуэшхуэм и тхыдэр жыжьэ къыщожьэ. 19-нэ лIэщIыгъуэм и щIэдзапIэм нэсыху Урысейм щыIакъым жылагъуэ хабзэмрэ цIыхухэм я шынагъуэншагъэмрэ къызэзыгъэпэщ, къэхъукъащIэ гузэвгъуэм къыхэхутахэм ядэIэпыкъу IэщэкIэ зэщIэуэзэда гуп хэхахэр. Ауэ, шэч хэмылъу, къэралым сыт щыгъуи щыIащ жылагъуэ хабзэм кIэлъыплъ, тутнакъэщхэр зыхъумэ, абы хуэдэ нэгъуэщI къалэн куэд зыгъэзащIэ IэнатIэхэр.

АБЫ ЩЫХЬЭТ техъуэхэм ящыщщ 1911 гъэм гъатхэпэм и 27-м Урысейм конвой хъумакIуэхэр къызэрыщызэрагъэпэщрэ илъэси 100 зэрырикъур ягъэлъэпIауэ зэрыщытар.

Октябрь революцэм и ужькIэ, къэралкIуэцIыдзэхэм я къызэгъэпэщыкIэри ухуэкIэри зыкъомрэ яхъуэжащ, ауэ абыхэм я къалэнхэр зэрыщытауэ къэнащ. Зи гугъу тщIы IэнатIэм Iутхэм лIыгъэшхуэ къагъэлъэгъуащ Хэку зауэшхуэм и илъэсхэм. Абыхэм лIыгъэ яхэлъу яхъумащ Москварэ Ленинградрэ, Брест быдапIэр, Киев, Одессэ, Сталинград къалэхэр, Кавказ Ищхъэрэр. А илъэсхэм зэрахьа лIыгъэм папщIэ къэрал дамыгъэхэр къыхуагъэфэщащ къэралкIуэцIыдзэхэм я зауэлIхэу мини 100-м щIигъум, 295-м Совет Союзым и ЛIыхъужь цIэ лъапIэр къыфIащащ.

Хэку зауэшхуэр иуха нэужь, къэралкIуэцIыдзэхэм ягъэзащIэ къалэнхэм хэхъуащ. Абыхэм я пщэ дальхьащ щIэныгъэ-къэхутакIуэ IуэхущIапIэхэр, атом промышленностым и IуэхущIапIэхэр хъумэнри.

Дзэхэр хэтащ 1957 гъэм «Маяк» комбинатым, 1986 гъэм Чернобыль АЭС къыщыхъуа авариехэм я лъэужьхэр гъэкIуэдыжыным. ЩIы хъеям зэтрикъута Спитак япэу нэсахэри ахэращ. Нагорнэ Карабах, Фергана, Осетие Ищхъэрэм, Ингушым, Шэшэным, Абхъазымрэ Осетие Ипщэмрэ, щытыкIэр щызэщIэплъа нэгъуэщI щIыпIэхэм зэныкъуэкъу лъэныкъуэхэр зэпэщIэувэныр къыщызэтрагъэувыIащ, Iэмалыншагъэ кIэ зи псэупIэхэр зыбгынахэм я шынагъуэншагъэр къыщызэрагъэпэщащ. Кавказ Ищхъэрэм терроризмэм пэщIэту 1999 гъэм щрагъэкIуэкIа лэжьыгъэхэм хэтахэм ящыщу мин 11-м щIигъум къэрал дамыгъэхэр иратауэ щытащ.

Къулыкъур езыхьэкIхэм ящыщу Урысей Федерацэм и ЛIыхъужь цIэр зыфIащахэри щыIэщ. Ди жагъуэ зэрыхъунщи, абыхэм я нэхъыбэр зи къалэн зыгъэзащIэу хэкIуэдахэрщ.

Урысей МВД-м и къэралкIуэцIыдзэхэм зауэжь, я бжыгъэм, я къарум, техникэм хагъахъуэ

УЭРДОКЪУЭ Женя.

КЪАНДУР Мухьэдин

Шапсыгъ хасэм

«Кавказ» романым щыщ пычыгъуэхэр

(КIэухыр. ПэщIэдзэр №№ 53, 56-хэм итщ)

Лонгворт пэрыуэн мурад иIагъэнщ Белл - хунэсакъым: Талъустэн къабгъэдыхьащ. Къабгъэдыхьэри, и псалъэр зэкIэлъигъэпIащIэурэ, зыгуэр къыжриIащ Белл.

- Сыт ар? - щIэупщIащ Лонгворт.

- НакIуэ, хасэм дахыхьэжынщ, - жери Белл къэтэджыжащ.

Беллрэ Лонгвортрэ Iуащхьэм къехыжащ.

- Нэгъуей Исмел къахыхьауэ хасэр егъэутхъуэ, пцIы къыттрелъхьэ, Дэвид Уркарти егъэкъуаншэ, - жиIащ Белл, жыгей гуэрэным нэблэгъэжауэ.

- СыткIэ зэригъэкъуаншэр?

- Урысхэм я бзэгу зехьэщ, жи, Даут-бей. Къаумысати, аращ Истамбыл щIыдашыжар, жи. Уэрэ сэри драбзэгузехьэщ урысхэм - аращ Нэгъуей Исмел хасэм яжриIэр.

Лонгворт и жьэр Iурыхуащ: уигу фIы щыщIэнт, апхуэдэ зэхэпхау э?

- Сэ си гугъар аратэкъыми... - Лонгворт Талъустэн и Iэблэр иубыдащ. - Сэфар-бей къитхам щыгъуазэкъэ хасэр?

- Сэфар-бей къитхари иIыгъщ, хасэр щыгъуазэ ищIакъым иджыри, - жиIащ Талъустэн, Лонгворт зэрыгузэвар илъагъури. - ФыщIэшынэн щыIэ си гугъэкъым.

Белл нэхъ хуэм зищIащ, жыгей гуэрэным щынэблэгъэжым. Ари зэрыгузавэм гу лъитащ Талъустэн.

- Талъустэн, япэ ищи, Мансур-бей тхужеIэ: пцIы ттезэгъэнукъым, хасэм дахыхьэжмэ, псалъэ къытлърегъэс. Къуаншэмрэ захуэмрэ хасэм зэхигъэкIынщ, псалъэ къытлъагъэсмэ. - Талъустэн ящхьэщыкIуэта нэужь, Белл и псалъэм къыщIигъуащ:

- Мансур-бей утыкум дыкъринэн си гугъэкъым. Псалъэ къытлъигъэсмэ, нэгъуэщI дыхуейкъым.

Лонгворт и плIэр зэхуишащ:

- Зыри къызгурыIуэжыркъым.

- Нэгъуей Исмел ди лъабжьэр къетI - абы къыбгурымыIуэн хэлъ? Апхуэдэ си щыпэлъагъуакъым - узыгъэулъиин бгъуэтынкъэ? Хасэм и пащхьэ иувэрэ къавэмэ, ар нэхъыкIэщ. ТщIари длэжьари псыхэкIуадэ хъуащ, Нэгъуей Исмел и псалъэм цIыхур дишэхмэ. Ди щхьэр хыдагъэлъхьэнкIи мэхъу...

Белл пщIэнтIэпсыр ирилъэщIэкIащ, пщIэнтIэпс къыпхихунтэкъэ апхуэдэпцIым! Напэ зимыIэм сытри къуипэсыфынущ: пцIы къыщIыптрилъхьэр езым ещIэж, зыгуэр зэрехъэ, дауи. Зэрихъэр сыткIэ пщIэн? Урысым я бзэгу зехьэ къаумысмэ, шэрджэсхэм зы унафэщ яIэр - уи гъащIэр быухащ. ПщIэнтIэпс къыпхэзыхунукъэ ар?..

- Дэвид Уркарт Лондон зэрыраджэжам фIы къытх удэкIуэнукъым дэ, си ныбжьэгъу. Ираджэжам къыщанэн уи гугъэ - зы къулыкъуи къыхуагъэнэнкъым. Лорд Понсоби къыдэщIын си гугъащ Дэвид - абыи къигъэщIэхъуащ, къызэрыщIэкIымкIэ.

Хасэм и пащхьэ иувэмэ, Беллрэ Лонгвортрэ я псалъэр я фIэщ хъунрэ мыхъунрэ хэт зыщIэр - хэплъэгъуэщ я Iуэхур. Дэвид Уркарт утыкум къранащ, утыкум къинэнкIэ хъункъэ езы тIури - абы имыгъэгупсысапIэр иIэтэкъым Белл. ЩIагъуэкъым Дэвид Уркарт и Iуэхур, езыхэр зыхэхуари нэхъ щIагъуэкъым.

- Дэвид Уркарт цIыху къабзэщ, и гум хьэрэмыгъэ илъкъым - аращ хуамыдар, - жиIащ Белл. ХуэзэфIэкI яхуилэжьащ шэрджэсхэм иригъэлеяуэ къащыхъуащ, куэдыIуэ трилъхьащ и щхьэм - ар къыпхуадэн? Ер вы бжьакъуэм къокI, жаIэ шэрджэсхэм. Вы бжьакъуэм хуэдэкъэ «Виксен»? Аращ ер къызэрыкIар. Уркарт и IитI зэтридзэжын си гугъэкъым: парламентым псалъэмакъ къыщиIэтауэ плъагъунщ.

Ар дэгъуэкъэ! И пхъэ кърагъэкI закъуэмэ... Хаутэфынущ: тIасхъэкъым пэщIэщIэгъу ищIар.

Белл и Iэблэр иубыдащ Лонгворт:

- Шэрджэсхэр куэдкIэ къэбгъэгугъащ, Белл. Къызэрыбгъэгугъа псор яхуумыщIэфкIэ узыгъэкъуэншэн щыIэкъым...

- Куэдрэ зыщыпIэжьэн уи мурад мыбы? - еупщIащ Белл и ныбжьэгъум, жэуап иритыным и пIэкIэ - Ар сщIамэ, си гуапэт. Сызэх эпщIыкI си гугъэщ.

Шынауэ фэ теткъым Белл - щIэгузэвэн къуэлъкъым: пцIым лъакъуэ зэрыщIэмытыр ещIэ Лонгворти.

ЕщIэ Белл къикIуэтыжхэми зэращымыщыр. Лонгворт нэхъ къэрабгъэ? Утыкум кърин энкъым и ныбжьэгъур, езым и щхьэр хилъхьами. Аракъэ Шэрджэсым къыщIэкIуар! Хьэхэбасэ гуэрым пцIы къатрилъхьамэ, кIэбгъу зыщIыжын хуей? Хьэуэ, ар Лонгворт и напэм езэгъынукъым, хузэфIэкIынукъым апхуэдэ. Хилъэфэнумэ, тIури хрырелъафэ: ныбжьэгъур утыкум къизынэм ящыщкъым Лонгворт...

- Си псалъэм сепцIыжыркъым. ЖысIам сытетщ: зыгуэр къыдэмыхъулIауэ, Шэрджэсым сикIыжынукъым. Парламентым и щIыб къытхуигъэзэн си гугъэкъым. Дэвид Уркарти тIысыжынукъым - ар хьэкъщ сэркIэ. Лорд Палмерстон хуеймэ, Тыркур зауэм къыхишэфынущ. Тыркури зауэм къыхыхьэмэ, Урысейм дыпэщIэувэфынущ. ДыпэщIэувэфын къудейкъым, идгъэкIуэтыфынущ: Шэрджэсым и пхъэр къикIащ итIанэ! Дэ тхуэдэм хуэныкъуэщ Шэрджэсыр иджыпсту - дахэкIыж хъурэ! Шэрджэсым и лъэр увыжмэ, уи сатури зэфIэувэжынущ, Белл. Сэри хъыбар Iэджэ тездзэнкъэ «Таймсым»!

Лонгворт щIихьэIуауэ къыщыхъуащ Белл, итIани пэрыуакъым:

- Сату зэрыпщIын я мащIэкъым шэрджэсхэми инджылызхэми...

Ислъам-Джэрий къапежьащ Беллрэ Лонгвортрэ: инджылыз хьэщIэхэр гузэвэгъуэ зэрыхэхуам щыгъуазэ хъунт ар.

- ФыщIэгузэвэн щыIэкъым, си къуэшхэ, - жиIащ Ислъам-Джэрий къабгъэдыхьэри. Нэгъуей Исмел и пцIым лъакъуэ щIэткъым. ПцIы имыупсмэ, ишхыр и дзажэм дыхьэркъым Нэгъуей Исмел... Сэфар-бей къыфщотхьу тIуми, фи хъыбарыфI къахуитхащ хасэм. Мансур-бей сыкъыфпригъэжьащ: фыщIэгузэвэн щыIэкъым. Нэхъ къэфщтэнумэ, хьэщIэщым фихьэж хъунущ, хасэм фыныхэмыхьэжкIэ ягу къеуэнукъым.

Белл и гур къиихьэжащ:

- Зыдгъэпсэхумэ, ди жагъуэкъым. Хасэр къытхуэмеймэ, хьэщIэщым дихьэжынт...

Ислъам-Джэрий хасэм яхыхьэжащ, Беллрэ Лонгвортрэ, ягу зэгъэжауэ, хьэщIэщым ихьэжащ.

Пшапэр зэх эуэ ху, зэхэкIакъым хасэр. Пщыхьэщхьэм хьэщIэхэм Iэнэ къыхуащтащ. Iэнэм здыпэрысым, Лонгвортрэ Ислъам-Джэрийрэ псэлъэгъу зэхуэхъуащ. Наполеон и хъыбар къигъэхъеящ Лонгворт. Дзэпщ цIэрыIу эм и хъыбарым дихьэхащ Ислъам-Джэрий. Ар гъэщIэгъуэн къыщыхъуакъым Лонгворт - шэрджэсхэм яфIэфIщ апхуэдэ хъыбар. Лонгворт игъэщIэгъуар нэгъуэщIщ: Ислъам-Джэрий зыбжанэрэ щIэупщIащ француз дзэпщым и зэуэкIэм, и хъуагъэщагъэхэм. Шэрджэс шу пашэр дэзыхьэхыпар топкIэ зэрызауэ щIыкIэрщ, француз дзэпщым абы пищI зэрыщымыIар фIэгъэщIэгъуэн хъуащ. Француз дзэпщым дунейм и зэхуэдитIыр къиубыдыфамэ, топырщ зи фIыгъэр. Шуудзэр пэхъун топым и мафIэм - езы Ислъам-Джэрий игъэунэхуащ ар...

Пщэдджыжьым жыыуэ зиужьащ Лонгворт: азэн джэ макъым къигъэушри, пщIантIэм дыхьащ. Дыгъэр мэзым къыхэплъа къудейщ, цIыхубзх эм жэм яш, щIалэ цIыкIухэр уэрамыпэм щызэхэтщ, Iэхъуэр кIий гуоууэ ипщэкIэ къох, шыхэр псафэ яху.

Лонгворт зитхьэщIри хьэщIэщым ихьэжащ: дыгъуасэ илъэгъуамрэ зэхихамрэ итхыжын хуейщ хасэр зэхэмыхьэж щIыкIэ.

Къулъшыкъушхуэм деж зэхыхьэжащ хасэр. Унафэ гуэр ящIын хуейщ нобэ - упсалъэкIи, узэдауэкIи, узэхуилъкIи Iуэхур зэфIэкIынукъым.

Беллрэ Лонгвортрэ я тIысыпIэ яубыдыжащ.

Тхьэмадэхэр я пIэ изэгъа нэ ужь, Мансур-бей и куэщIым илъ фэ чысэм тхылъымпIэ къриха щ.

- Сэфар-бей Истамбыл кърит хыкIым щыгъуазэ фыхуэсщIынщ. Мыр Сэфар-бей и тхылъщ.

Тхылъыр тыркубзэкIэт Сэфар-бей къызэритхар. Тыркубзэм къеджэурэ, адыгэбзэкIэ зэредзэкI Мансур-бей. Беллрэ Лонгвортрэ я тхьэкIумэр ягъэкIащ.

- Инджылыз лIыкIуэм хуэзащ Сэфар-бей. Хуэзэри ечэнджэщащ. Сэфар-бей къитхращ. Япэрауэ, урыс инэралым деж лIыкIуэ дгъэкIуэн хуейщ. Урыс инэралым зауэр игъэувыIэмэ, итIанэ депсэлъэнущ. Зэ вгъакIуэрэ фыхэмызагъэмэ, тевгъазэ, жи, тIэу вгъакIуэ, щэ вгъакIуэ, жи. Урыс инэралым зауэр игъэувыIэн идэмэ, дэри Iэщэр дгъэтIылъынущ. Дыщызэпсэлъэнур дзэр Псыжь зэпрашыжрэ ди лъахэм къращIыхьа быдапIэхэр якъутэжмэщ. Дызэгурыхуэху, зауэр дыублэжынукъым дэри урысхэми. Ар етIуанэущ. Ещанэрауэ, инджылыз лIыкIуэм дыкъегъэгугъэ дяку къыдыхьэнкIэ: урысхэмрэ дэрэ дызэпсэлъэху, Iэжьэгъу хъунущ...

Зан и къуэ Сэфар-бей къахуитхам хасэр арэзы техъуауэ къафIэщIащ Белли Лонгворти - я нэгум къищырт ар, я псалъэмкIи къапщIэрт.

- Дэгъуэкъэ!.. ЛIыкIуэ дгъэкIуэн хуеймэ, дгъэкIуэнщ... Ди деж зыри къыщынэнукъым...

- Зэ фымыпIащIэт, - жери Мансур-бей и щхьэр къиIэтащ. - АдэкIи къитхращ... ЛIыкIуэр щэнейрэ дгъакIуэрэ урыс инэралым дыхэмызагъэмэ, абыкIэ хъыбар едгъэщIэн хуейщ Истамбыл дэс инджылыз лIыкIуэм... Аращ Зан и къуэм къитхыр.

Мансур-бей, тхылъыр и куэщI ирилъхьэжри, Беллрэ Лонгвортрэ яхуеплъэкIащ, тхьэмадэхэми яхэплъащ. Тхьэмадэхэм Сэфар-бей и тхылъым тепсэлъыхьын щIадзакIэт.

- Лорд Понсоби хэлIыфIыхьауэ къысфIощI, - жиIащ Лонгворт, Белл зыхуригъэзэкIри. - Дауэ уеплърэ?

Белл и дамэр дригъэуеящ. Хэт хэлIыфIыхьами, Сэфар-бей къитхам щыгуфIыкIащ Белл - ари Iейкъым, нэхъыбэкIэ гугъами.

- ЛIыкIуэм и закъуэ акъылкъым ар, дауи. Лондон и Iизын хэмылъамэ, лIыкIуэр абы тегушхуэнтэкъым. Дэ щхьэ хъыбар къыдамыгъэщIарэ? ЛIыкIуэм и тхылъ къытIэрыхьэн хуеящ дэри...

- Сэфар-бей шэч хуэпщIрэ?

- Шэч хуэсщIри сыт... - кърригъажьэри и псалъэр щIилъэфыжащ Белл.

Сэфар-бей къитхыр лIыкIуэм къыбгъэдэкIамэ, телъыджэкъэ! Лондон Шэрджэсыр илъытауэ аращ абы къикIыр! Инджылызым и пщэ ар дилъхьэжамэ, Шэрджэсым и пхъэр къикIащ.

Белли Лонгворти я фIэщ хъурккъым я къэралым апхуэдэ лъэбакъуэ ичынкIэ. ФIэщ хъугъуейщ ар, хъыбарыфIыIуэщи. Апхуэдэ чэнджэщ шэрджэсхэм къарихьэлIэр пэжмэ, Инджылызыр зыщIэгупсысыжауэ аращ, мафIэлыгъэм хэт бгырысхэм къакъуэувауэ плъытэ хъунущ. Тхьэм пэж ищI ар...

Тхьэмадэхэм ящыщ зы, Данилхьэжы, къэтэджри Iэдакъэжьауэ ищIащ:

- Мы слъагъур хэт? Тхьэ соIуэ КъазбэчкIэ! - Жыгей гуэрэным шууищ къызэрыхыхьар ялъэгъуащ Беллрэ Лонгвортрэ: зыр шы пщIэгъуэплъ тесщ, зыр уанэкъуапэм къыкъуэщыркъым, зыр щIалэ сырыхущ.

Шухэр кърагъэпсыхащ, пежьэри. Шы пщIэгъуэплъым теса лIыр тхьэмадэхэм яхыхьащ, щIалэ цIыкIумрэ щIалэ сырыхумрэ икIуэтыжри шхуэмылакIэр яубыдыжащ.

Лонгвортрэ Беллрэ ирагъэцIыхуащ Къазбэч.

- Даут-бей къигъэкIуащ тIури. Даут-бей и ныбжьэгъущ.

- Хъарзынэщ. - Абы къыфIигъэкIакъым Къазбэч, инджылыз хьэщIэхэм я Iэр иубыдри зэпиплъыхьащ. Белли Лонгворти я пIэм иткIухьын къафIэщIагъэнщ, шууей цIэрыIуэр къащыIуплъэм: и щхьэкIэ ялъэгъуауэ ямыцIыхуми, и хъыбар куэд зэхахауэ ящIэрт Къазбэч зэрылIы пхъашэр. Зы шапсыгъ жыли дыхьагъэнкъым Беллрэ Лонгвортрэ къэбэрдей шу пашэм и хъыбар щызэхамыхауэ. «Аслъэным хуэдэщ» - арат дэни щызэхахыр. Апхуэдэ цIыхум и пащхьэ уиткIухьыныр зыхуэIуа щыIэкъым.

- Шууейщ, шыщхьэмыгъазэщ, пщIэ зиIэ цIыхущI АпхуэдэлIи! Апхуэдэлым уригъусэмэ, бгыр пхуэкъутэнущI

Талъустэн щыгъуазэ хъунт абы: Къазбэч дэшэсащ куэдрэ, мафIэм зэдыхыхьащ.

- Къэбэрдейщ жоIэ? - еупщIащ Лонгворт Талъустэн, Къазбэч кIэлъыплъурэ.

- Къэбэрдей адыгэщ, Тэрчыпс ефащ, - жиIащ Талъустэн.

- Къэбэрдейхэри шэрджэс лъэпкъщ, - псалъэм къыщIигъуащ Белл. - Къэбэрдеймрэ Урысеймрэ зэкIужащ, зыбжанэ щIащ Къэбэрдейр и пIэ зэритIысхьэжрэ...

- Фон-Клапрот тетхыхьащ Къэбэрдейм, - игу къигъэкIыжащ Лонгворт. - Клапрот зэритхамкIэ, къэбэрдейхэр пщы унафэм щIэтщ, щIышхуи яIэщ, езыхэри цIыху лъэрызехьэщ, псоми къахощ, адрей бгырыс лъэпкъхэм елъытауэ, нэхъ заужьащ... Сигу къэкIыжащ: Истамбыл сыщрихьэлIащ къэбэрдей... - Ар игу къигъэкIыжри, Лонгворт Къазбэч хуеплъэкIащ. ЛIы екIущ, щхьэ зэрыфIэтри нэрылъагъущ...

- Сэ срихьэлIакъым къэбэрдей, - жиIащ Белл. - Я хъыбар зэхэсхащ. Къазбэчи хъыбаркIэщ зэрысщIэр. Шапсыгъым илъэс зыбжанэкIэ щызэуащ. Къэбэрдейм игъэзэжауэ щытащ. Хасэм къызэрырагъэблэгъар сощIэ, и чэнджэщи къахилъхьэнщ жызоIэ...

- Дэри депсалъэмэ, си гуапэ хъунт, - жиIащ Лонгворт.

- Депсэлъэнкъэ: ар сигу илъщ сэри...

Сэфар-бей къахуитхам щыгъуазэ ящIащ Къазбэч.

IейкIи фIыкIи зы псалъэ жиIакъым Къазбэч - и псалъэр япэ щхьэ иригъэщын: хасэм жаIэр зэхихмэ, езыми зыгуэр яхилъхьэнщ, игъуэ нэсмэ...

Псалъэмакъыр яублэжащ: зыр акъылэгъу дохъу Зан и къуэм, зыр мэщэнауэ, зи тхьэкIумэ изымыгъэхьэхи яхэтщ. Абэзэхэ лIыкIуэхэм ящыщ къыщылъэтри сабэр дрипхъеящ: «УэIэли у ди! Джаурхэм дащIепсэлъэни дащIекIужыни щыIэкъым! Ди щхьэр сыт щIахуэдгъэлъэхъшэнур? Дэ зэуакIуэ дахуэкIуакъым, зэуакIуэ къытхуэкIуар езыхэращ. Ди щIым ирырекIыж! ИмыкIыжынумэ, дызэрыухыху дызэзэуэнущ!».

- Сыт абы жаIэр? - щIэупщIащ Лонгворт. Абэзэхэ лIыкIуэм жиIар гурагъэIуащ инджылыз корреспондентым.

Лонгворт, етIысэхыжауэ, абэзэхэ лIыкIуэм и псалъэр етх, шу пашэ зыщыплI къыщылъэтауэ зодауэ, псалъэр зым адрейм Iэпиудурэ къызэрыгъэплъащи, жаIэри зэх эпхыжыркъым. Беллрэ Лонгвортрэ лъэныкъуэкIэ щысщи, хасэм яхоплъэ, къагурыIуэжи щыIэ хъункъым, я тхьэкIумэ тегъэхуауэ даIуэ щхьэкIэ...

Шэджагъуэ нэужь хъуху, ужьыхакъым дауэмрэ псалъэмакъымрэ. Шэджагъуэ нэужь хъуауэ, хасэм унафэ ищIащ: куэдщ ар нобэкIэ. Абы нэхъ унафэ тэмэм ящIынтэкъым а махуэм: зэдауэурэ къызэрыгъэплъащи, къыщичыни къахэкIынкIэ мэхъу...

Тхьэмадэхэр къэтэджыжащ, зырыз-тIурытIурэ зэбгрокIыж, хэти шууэ, хэти шыр и Iэдэжу...

Ежи къыбгъэдыхьащ Къазбэч.

- Инджылыз хьэщIэхэм къыпхуэзэн я гуапэщ.

Беллрэ Лонгвортрэ гъусэ яхуэхъуащ Къазбэч. Щыри Белл и хьэщIэщым ихьащ.

Нахъуэ, щхьэнтэ плъыжьыбзэм зытригъэзэгъауэ, инджылызхэр зэпеплъыхь, и нэр къатригъэкIыркъым: игъащIэм хэт илъэгъуа инджылыз! Адыгэ фащэ зыщыгъ лIы сырыхум итхыр сыт апхуэдизрэ - щIэчэ иIэкъым: тхэ зэпытщ. ЦIыху угъурлы гуэр хъунщ лIы сырыхур, фэуэ тетщ зэрыугъурлыр. Нахъуэ имыщIэр лIы сырыхум апхуэдизрэ итхыращ - и щхьэр къиIэт хъунукъэ зэ... Адрейр лIы къуапцIэщ, адыгафэщ. Хьэмэ адыгэбзэ зэрищIэра адыгафэ щIриплъар? Дэни щызэригъэщIа инджылызым адыгэбзэ - ари къыгурыIуэркъым Нахъуэ...

Къэбэрдейм и хъыбар щIигъэдэIуащ Къазбэч Беллрэ Лонгвортрэ. Ермоловым и зэман лъандэрэ къэбэрдейхэр зауэ зэрыхэмытыжари къэзакъхэмрэ къэбэрдейхэмрэ, зэзэмызэ зэщыхьэми, зэрызэгурыIуэри яжриIащ.

- Къэбэрдейр вакъэ зэвым зэрырагъэувар пэжкъэ? - щIэупщIащ Белл. - Фи щIыр зэрапхъуащ, фи щхьэм къыдэкIуеящ. Ар фигу дауэ техуэрэ?

Къазбэч и нэгур зэхэуащ, заулрэ щымри Белл еплъащ:

Узахуэщ. Ди щIыр зэрапхъуащ, мащIэщ къытхуэнар. МащIэ фIэкI къытхуэмынами, ди щхьэ псэущи, а зыр ди гурыфIыгъуэщ. Узыпэмылъэщынум зыпыпшэмэ, уи щхьэр хэплъхьэнущ. Я пIэ исыжмэ, нэхъ яфIэтэмэмщ къэбэрдейхэм.

Лонгворт и щхьэр къиIэтащ:

- Тэрч Iуфэ быдапIэр Iуз къащIащ урысхэм. Къэбэрдей щIыналъэкъэ быдапIэ зращIыхьар? ЕупщIыт абыкIэ.

Лонгворт зыщIэупщIар Къазбэч къыгуригъэIуащ Белл.

Къазбэч пэплъа хъунт апхуэдэ упщIэм:

- Тэрч Iуфэ быдапIэ къыIуащIыхьащ урысхэм, абыкIэ узахуэщ, - жиIащ Къазбэч. - Къэбэрдейми къохьэ урысхэр - абыкIи зэгурыIуащ пщыхэмрэ урысхэмрэ. Пщыхэр хэкIуадэркъым абы. ЦIыхум я фейдэи хэлъщ: хьэкъ ятыркъым.

Лонгворт и щхьэр ищIащ: «КъызгурыIуащ». КъыгурыIуарат:

- ЗэрыжыпIэмкIэ, узэзауэ нэхърэ узэгурыIуэмэ, нэхъ яфIэтэмэмщ къэбэрдейхэм? Акъыл хэлъщ абыи. Си гугъакъым къэбэрдейхэр абы нэгупсысауэ... Къэбэрдейхэр нэхъ сцIыхуамэ, си гуапэ хъунут. Iэмал згъуэтмэ, сахыхьэнщ...

ЩIалэ цIыкIум и нэр зэрызэтримыхым гу лъитащ Лонгворт: лIыжь цIыкIу хуэдэ зэфIэсщ, и нэр къытриубыдауэ, - тхьэм ищIэнщ фIэгъэщIэгъуэн хъуар. Джэду хуэдэ, и нэр къоцIыщхъукI, щхьэнтэм зэрытетIысхьэ лъандэрэ зигъэхъеяуэ пщIэнкъым.

Лонгворт, и щхьэр тхылъымпIэм къытричри, Белл зыхуригъэзэкIащ:

- ЕупщIыт хьэжым: щIалэ цIыкIур щхьэ къыздришэжьа? Апхуэдэ гъуэгуанэ тепшэ хъурэ афIэкIа ныбжь зимыIэ сабийр?

Къазбэч жэуап къритыжащ: щIалэ цIыкIур и къуэрылъхущ, и адэр къэзакъхэм къаукIащ, атэлыкъ къалэныр езым и пщэ дилъхьэжащ. Къазбэч гу лъитащ инджылыз хьэщIэм а хъыбарыр игу зэрыщIыхьам. Атэлыкъыр зищIысими щIэупщIащ Лонгворт.

Атэлыкъыр зищIысыр инджылызым къыгурыIуэнукъым, жэуап къитыжащ Къазбэч. - Къытхэсмэ, ди хабзэми хэгъуэзэнщ.

Iэнэм шей къытрагъэувати, псалъэмакъыр зэпыури, зыбжанэрэ щымащ Къазбэчи, Белли, Лонгворти. Къазбэч и гуапэ хъуагъэнт инджылыз хьэщIэр адыгэ хабзэм зэрыщIэупщIэр. Адыгэ хабзэм Iэджэ пыщIащ, зехьэгъуафIэкъым - инджылыз хьэщIэми къыгурыIуа хъунщ ар.

Нахъуэ и адэшхуэм и Iэблэм къекъуащ. Къазбэч къыгурыIуащ щIалэ цIыкIур зыхуейр: и адэшхуэр къыщыпыгуфIыкIым, Нахъуэ тхэн фIэкIа Iуэху зимыIэ инджылыз хьэщIэм бгъэдэкIуэтащ. Лонгворт кхъухь сурэт ищIри тхылъымпIэр щIалэ цIыкIум къыхуишиящ. Нахъуэ игъащIэм илъэгъуатэкъым кхъухь: и нэр кърригъэжри и дамэр дригъэуеящ.

- Кхъухьыр зищIысыр ищIэркъым щIалэ цIыкIум, Лонгворт. Зыщыгъуазэ гуэрым и сурэт хуэщI, - дыхьэшхащ Белл. - Хьэрфхэр егъэцIыхумэ, нэхъыфIыжщ.

Ар игу щхьэ къэмыкIарэ Лонгворт? Зы хьэрф кърит хъащ - А. НэгъуэщI зы хьэрфи щIигъужащ абы - В. ХъумпIэцIэдж сурэтрэ бжьэ сурэтрэ трищIыхьащ тхылъымпIэ напэм - щIалэ цIыкIум и нэIуасэщ тIури. Зыбжанэрэ зэпиплъыхьри, Нахъуэ тхылъымпIэр зэкIуэцIиуплIэнщIащ, и жыпым ирилъхьэри Лонгворт бгъэдэувэжащ. Абы нэсауэ, Талъустэн хьэщIэщым къихьащ.

- ЛIыкIуэхэм къагъэзэжащ, - жиIащ Талъустэн. - Мансур-бей къыводжэ.

- Нэса си гугъакъым, уэ «къагъэзэжащ» жыбоIэ, - игъэщIэгъуащ Къазбэч.

- Къагъэзэжащ, жэуапи къахьыжащ, - жиIащ Талъустэн. - Аращ Мансур-бей къыщIывэджэр: урысхэм я жэуапым щыгъуазэ фыхуищIынущ.

Белл и ныбжьэгъум еплъащ:

- ПщIэншэрыкIуэ мыхъуауэ пIэрэ жызоIэ.

Ар игу къэкIащ Лонгворти: и фIэщ хъуркъым урысхэм уахэзэгъэнкIэ. Урысхэм яхэмызагъэмэ, шэрджэсхэм Британием нэхъ благъэ зыхуащIын хуей хъунущ - арат Лонгворт зыщыгугъыр.

Хасэр щIэх дыдэ зэхыхьэжащ. Мансур-бей тхылъымпIэ напэр къиштэри, хасэм я пащхьэ иуващ. Зэрешар фэуэ тетщ Мансур-бей, и уIэгъэм къызэрыхигъэзыхьри нэрылъагъущ. Тхьэмадэм и Iэ лъэныкъуэр зэрыкIэзызми гу лъитащ Лонгворт - губжьауэ ара хьэмэ уIэгъэм къыхэкIрэ?

- Мис урысхэм я жэуапыр, - тхылъымпIэ напэр къаригъэлъэгъуащ Мансур-бей. - ТыркубзэкIэ тхащ. Уи гум темыхуэнщ къатхыр - цIапIагъэрэ псалъэ фIейрэщ. Къыщатхар гъатхэкIэ мазэм и тIощIрэ бгъу махуэращ, мы гъэм - минрэ щийрэ щэщIрэ блы гъэм. Iэ щIэзыдзар инэрал Давыдовращ. Инэралым къетх: «Фэ, шэрджэсхэм, псэупIэ къыдэфтыркъым, фыкъыттоуэри дывохъунщIэ. ДызэвгъэкIуэжынумэ, фхъунщIар къыдэфтыж япэ щIыкIэ. Ди дзэм ныхэкIуэсыкIамрэ кIэс фщIамри къыдэфтыж. Ди пащтыхьым ныфхуигъакIуэ пщым и унафэм федэIуэн хуейщ...»

ЦIыхур зэрызехьэ хъуащ абдежым, псалъэмакъ къэхъеящ. Мансур-бей и Iэр иIэтащ:

- Зэ фымыпIащIэ. И кIэм сынэвгъэс... НэхъыкIэжыр адэкIэщ. ФедаIуэ: «Фэ къыфхэуужьгъа инджылызхэр хьэгъапхъэщ. Инджылызым фащымыгугъ, нэгъуэщI къэралхэми закIэрывмыщIэ. Урыс пащтыхьым и IэмыщIэращ зызэрыфлъхьэнур - ар фIэкIыпIэ зимыIэщ. Арыншауэ дызэкIужынукъым, зауэри дгъэувыIэнукъым...»

Ар уигу техуэнт - нэхъри къызэрыкIащ цIыхур.

- Фысабырыт. И кIэм нэзвгъэгъэс! - Мансур-бей хасэм яхэплъащ. ЯщIэгубжьи ящIэкIии хъунукъым - апхуэдэкIэ уахэзэгъэнукъым шу пашэхэми лIыкIуэхэми: урыс инэралым и жэуапым къигъэгубжьащ псори - гъэсабырыжыгъуафIэ!

Мансур-бей тхылъымпIэ напэр IитIкIэ иIыгъщи, зэфIитхъын къыпщохъу:

- Мыри къатх: «Зауэ фыхуэмеймэ, зэхэфщIыкI: урыс пащтыхьым къыфIэмылIыкIрэ къыщымышынэрэ дунейм теткъым, фэ фызыщыгугъыр сыт? Урыс пащтыхьым и IэмыщIэм зифлъхьэмэ, мамыру фыпсэунщ...»

Мансур-бей тхылъымпIэр хыфIихуэри хасэм яхэплъащ:

- Аращ я жэуапыр. ФIеягъэ Iэджи итщ мы тхылъымпIэ напэм - а псом сыкъемыджэкIэ къуэдыкъым.

Джеймс Беллрэ Лонгвортрэ екIи фIыкIи зы псалъэ жаIакъым: хасэм хоплъэри щысщ тIури. Лонгворт зыгуэрхэр етх цIыхум я кIий-гуо макъыр нэхъ кIащхъэ щыхъум деж.

- Фыщыхьэтщ, - яжриIащ Мансур-бей, Беллрэ Лонгвортрэ захуригъэзэкIри. - Урысхэм я жэуапым щыгъуазэ фыхъуащ. НэгъуэщI къатхынкIэ сащыгугъакъым.

ЦIыхур зэтесабырэжащи, Беллрэ Лонгвортрэ я псалъэм поплъэ. Инджылызхэм япэ зыкъригъэщри, Мансур-бей къызэфIэуващ.

- Сэфар-бей къитхар фощIэ: лIыкIуэр щэнейрэ дгъэкIуэн хуейщ урысхэм я деж. Сэфар-бей апхуэдэ чэнджэщ къезыхьэлIар инджылыз лIыкIуэращ. Урыс инэралыр лъым лъакъуащхьэкIэ хэтщ, игури и щхьэри фIейщ, итIани иджыри зэ дгъэкIуэнщ лIыкIуэ. Фыарэзы?

Нэхъыбэр арэзы зэрымыхъуам гу лъатащ Беллрэ Лонгвортрэ: къикIынIауэ ялъытагъэнкъым - пщIэншэрыкIуэ хъунущ лIыкIуэр. Шамыз-бей къэтэджащ. Дыгъуасэтэкъэ Шамыз-бей сабэр щыдрипхъеяр, нобэ нэхъ упщIыIуауэ пIэрэ? Нэхъ упщIыIуауэ къыпфIэщIынут, и псалъэр зэхэпхамэ:

- Уэ пфIэзахуэр дэри тфIэзахуэщ, Мансур-бей. Сэфар-бей и хьэтыр дывгъэлъагъу, дывгъэгъа- [illegible] тыхьым апхуэдэ чэнджэщ къыдихьэлIащи, аращ, ар къагурыдвгъэгъаIуэ урысхэм.

Шамыз-бей и псалъэр щынигъэсым, нэхъыщIэIуэхэм ящыщ зы утыкум къилъэдащ. Утыкум къилъэдащи, щIопщыр егъэдалъэ:

- Дыпсалъэурэ зэманыр догъэкIуэд! Ди псалъэм кIэ щиIэнум пэплъэ фи гугъэ урысхэр? Ди щIыр зэрапхъуэ, ди жылэхэм дыкъыдахури къэзакъхэр къыдагъэтIысхьэ! Абын зэраубыдар къызжаIащ иджыпсту. Урыс сэлэтхэм шырыкъу фIейкIэ ди лъахэр яутэ, я занщIэр я гъуэгущ! Дэ ди IитI зэтедзауэ дыщысщ! Дызэхэувэжауэ дызодауэри дызэхэтщ!

ЩIалэр Талъустэн къригъэцIыхуащ Белл: бжьэдыгъу зауэлIхэм ящыщщ, Аслъэнджэрийщ и цIэр. ЗауэлI хахуэщ, щхьэмыгъазэщ, Талъустэн зэрыжиIэмкIэ. Зы шу фIэкI щIымыгъуми, къэзакъ шуудзэм ирикунущ, ирику дэнэ къэна, Iисрафыр яхилъхьэфынущ. Уни жьэгуи иIэкъым, и щхьэ закъуэ и лъакъуитIщ, зэуэн фIэкI, нэгъуэщI Iуэху зэрихуэркъым - аращ къызыхуигъэщIар. Бжьэдыгъу шууей куэд дошэс Аслъэнджэрий, ар я пашэмэ, бжьэдыгъу шухэр мафIэм хыхьэнущ. Шэрджэсхэм яхуэмыгъуэтыр апхуэдэ шу пашэщ, апхуэдэ шу пашэм пащI щыIэкъым.

Аслъэнджэрий утыкум икIыжын мурад иIэтэкъым:

- Дывмыгъэщхьэрыуэ! Дызэхэувэжауэ дызэхэтщ, зыр зым додауэри. Аракъым иджыпсту нэхъапэр! Ди щIалэхэм зрачын хьэзырщ, фэращ зыпэплъэр. Сыт фызэжьэр? Урысхэм фагурыIуэн фи гугъэмэ, фыкъопцIэ - зэхэфхакъэ я жэуапыр? Дапщэрэ фыхуейми вгъакIуэ лIыкIуэ - нэгъуэщI жэуап къыватынукъым!

Аслъэнджэрий и псальэм къызэщIигъэплъэжащ цIыхур. Хасэм, хуэм-хуэмурэ, тIу зращIыкIащ. Я ныкъуэм жаIэ: лIыкIуэ гъэкIуэн хуейщ иджыри - апхуэдэ чэнджэщ къарихьэлIащ Истамбыл дэс инджылыз лIыкIуэм. АбыкIэ акъылэгъу хъуркъым я ныкъуэр: Iэщэ къэщтауэ, бийм ебгъэрыкIуэн хуейщ - нэгъуэщIкIэ узэхащIыкIынукъым урысхэм.

Тхьэмадэхэм ящыщ зы къиихьащ утыкум. Цей хужьыбзэ щыгъщ утыкум къихьа тхьэмадэм. ЦIыхур сабырыжащ, тхьэмадэ жьакIэхур утыкум къыщихьэм. Абэзэхэхэм я лIыкIуэ Хьэжы Алийт цей хужьыбзэ зыщыгъ тхьэмадэр. Псалъэм хэщыпыхь хуэдэ, хуэм дыдэурэ къыщIидзащ Хьэжы Алий:

- ДызыхущIегъуэжын дывмыгъэлэжь. Нэ зиIэм елъагъу ди Iуэхур зэрыхэплъэгъуэр. Демыгупсысауэ зы лъэбакъуи тчы хъунукъым нобэ. Унафэ зэрытщIам дытевгъэт. Ди унафэр ткъутэжмэ, инджылызхэм я щIыб къытхуагъэзэжынщи, къыддэIэпыкъужыни щыIэкъым...

Хьэжы Алий Къазбэч хуеплъэкIащ.

- Къазбэч Къэбэрдейм нэс къикIауэ къыддозауэ. Къазбэч и псалъи девгъэдаIуэ, ди дзэ Iуиудынкъым: акъыл зиIэ, куэд зылъэгъуа лIыщ.

Тэрч къызэрыщежьэ лъандэрэ, гъуэгу тетыху, Къазбэч зэгупсысар аращ: сыт яхилъхьэнур хасэм, сыт хуэдэ чэнджэщ ярихьэлIэнур? МащIэрэ трикъутакъым абы и щхьэр: Iуэху джэгукъым хасэм къыпэщылъыр - нобэ къащтэ унафэм куэд елъытащ...

- Жьыщхьэ махуэ ухъу, Хьэжы Алий. Фэр нэхъыби сщIэркъым сэ, си псалъи нэхъ захуэщ жысIэркъым. Сэ сыкъыщIыфхыхьар фи Iуэхур зэрызахуэр сщIэрти, аращ. МафIэм фызэрыхэтыр слъагъурти, аращ. Зауэм зи нэ къыхуикI зы адыги дунейм тет хъункъым. Ди пIэ драгъэсмэ, мафIэ къытщIамыдзэмэ, нэгъуэщI дыхуейкъым адыгэр. Зыми деныкъуэкъуркъым, зым и Iыхьи денэцIыркъым. Дэракъым зауэр зыублар. Ди ужь екIэ къихьам игу фIы къытхуилъкъым - ар псоми дощIэ, ди нэгу щIокI махуэ къэси. ДымыщIэр хэкIыпIэ тхуэхъунуращ...

Къазбэч и псалъэм хигъэплъащ цIыхур. Нобэкъым, ныжэбэкъым Къазбэч щацIыхур: и къуэр къэзакъхэм зэраукI лъандэрэ шапсыгъхэм къахыхьауэ ядозауэ. ЦIыхум ягу фIы яхуищIын щхьэкIэкъым Къазбэч хасэм щIахыхьар: елъагъу адыгэхэр псэзэпылъхьэ- [illegible] нущ, зым, мафIэм къелми, пщылIыпIэращ IэнатIэ хуэхъунур. Аращ урысыр ди ужь къыщIихьар, къыдащIэнури аращ, я лъэгу дыщIэхуэмэ. Ди IитI зэтедзауэ дыщыс зэрымыхъунур пэжщ. Зыр зым дыщыгугъыжурэ дызэхэсмэ, бийр ди гущIыIу къихьэнурэ, лъэпкъкIуэдыр къытхуэкIуэнущ...

Мансур-бей дежкIэ плъащ Къазбэч. Нэмэзщыгъэ зэрыIэщIэлъри щыгъупщэжауэ, щысщ Мансур-бей, хэгупсысыхьауэ. И щхьэр зэзэмызэ къеIэтри, Мансур-бей хасэм хоплъэ: дауэ къащыхъурэ Къазбэч и псалъэр? Тхьэмадэхэри щымщ, тхьэмадэхэм я щIыбагъ къыдэт зауэлIхэри псалъэмакъыншэщ: дакъикъэ и пэкIэ зэдэуауэ пщIэжынукъым - Къазбэч и псалъэм хигъэплъащ тхьэмадэхэри зауэлIхэри.

- Иджыпсту занщIэу щхьэ зидмычрэ вжесIэфынукъым сэ. Фэ зэрынэхъ ффIэзахуэм фытет. Нобэрей унафэм куэд елъытащ - фи лъахэми, фи унагъуэхэми я натIэ хъунур елъытащ абы. «Дызэуэнущ» жыфIэрэ - аращ сэ мыбы сыкъыщIэкIуар: сывдэшэсынщ, си псэр пытыху, сывдэзэуэнщ. «Дызэуэнукъым, Iэщэр дгъэтIылъынущ» жыфIэрэ - сэри си унэ секIуэлIэжынщ.

Ар жери, Къазбэч заулрэ яхэплъащ цIыхум, итIанэ мыри къыщIигъужащ:

- Сыт хуэдэ унафэ къафщтэми, сывигъусэщ, фи унафэм сеувэлIэнщ. Щымыуэным ящыщ тхьэм дищI.

Шамыз-бей куэд щIауэ ецIыху Къазбэч. Къыбгъэдыхьэри и Iэр къиубыдащ, фIыщIэ къыхуищIащ, иужьым къеупщIащ:

- Дызэуэнущ жытIэмэ, къэбэрдейхэр къыткъуэувэнкъэ, Къазбэч? АбыкIэ дащыгугъ хъункъэ къэбэрдейхэм?

Къазбэч игъэгупсысащ Шамыз-бей и упщIэм: къэбэрдейхэм я цIэкIэ жэуап хуэтын Къазбэч? Ар и щхьэм трилъхьэфынукъым. Къэбэрдейхэри IэнатIэ тынш Iуткъым. Зауэм къахуихьар ялъэгъуащ, я щхьэр халъхьэ пэтащ, я щIым и нэхъыбэр яфIэкIуэдащ. Iэщэ къащтэрэ ежажьэмэ, унэхъупэнущ. Ар ещIэ Къазбэч. ИмыщIэр Шамыз-бей иритыну жэуапырщ.

Мансур-бей япэ зыкъригъэщащ:

- Къэбэрдейхэр гъусэ къытхуэхъуамэ, зи мыгуапэ щыIэт! Адыгэр дызэшщ, дызэрыIыгъыни хуейщ. ИтIани къэбэрдейхэм я деж дынэвмыгъэсыт зэкIэ. Псыжь ис адыгэхэр дызэгурыIуэжыркъым, къэбэрдейхэм захуэдгъэгусэ хъурэ? Зыбжанэ щIащ къэбэрдейхэм Iэщэр зэрагъэтIылъыжрэ, я дунейр мамырщ иджыпстукIэ. Дауэ зэражетIэнур: «Фи уни фи жьэгуи хыфIэвдзи, мафIэм фыкъыхыхьэ»? Ар хъункъым. Дэ дызэкъуэмыувауэ, нэгъуэщIым дыщывмыгъэгугъ. Ди щхьэм хуэдмыщIэжыфыр хэт къытхуэзыщIэнур?

Шамыз-бей арэзы хъуа хуэдэщ Мансур-бей жиIамкIэ.

- ДытохьэулеикI, - ягу къигъэкIыжащ Мансур-бей. - Урыс инэралым деж лIыкIуэ дгъэкIуэн хуейщ иджыри. Зэ дгъакIуэкIэ дытIысыж зэрымыхъунур фощIэ - аращ Сэфар-бей къитхар.

Тхьэмадэхэм я нэхъыбэр акъылэгъу хъуащ абыкIэ. Тхьэмадэхэм я нэхъыбэр акъылэгъу щыхъум, Шамыз-бей икIуэтыжащ: «Деплъынщ къикIым». КъимыкIIами, лIыкIуэм я кIэр пачынкъым.

- Я кIэр пачынкъым - ар пэжщ. Пэжщ урыс инэралым узэрыхэмызэгъэнури. - Зиущэхужами, абы шэч къытрихьэркъым Шамыз-бей: гува щIэхами, зауэр яублэжынущ.

Джон Лонгворти шэч къытрихьэ хъунтэкъым урысхэм уазэрыхэмызэгъэнуми, зауэр зэраублэжынуми. Инджылызхэми куэдкIэ уащыгугъ хъунукъым, я щхьэм фIэкI, нэгъуэщI зыщыгугъынышхуэ яIэкъым шэрджэсхэм. Ар Мансур-бей иджыри зэ жриIэн мурад ищIат Лонгворт, Белл япэ къимыщамэ. Япэ къищри, Белл къэтэджащ:

- Сату вдэсщIын щхьэкIэт сэ фи хэкум сыкъыщIэкIуар. Сатур къызэхъулIакъым, зауэм сыхэхутэри. Си сатур къызэмыхъулIами, сыкъызэрыкIуам сыхущIегъуэжыркъым. Зауэр фыублэжрэ нобэ - гъусэ сыфхуэхъунурэ сывдэзэуэнущ. СхузэфIэкIыр фхуэсщIэнущ, си гуащIи си гъащIи себлэжынукъым! Ар фщIэмэ, си гуапэщ.

Белл и псалъэм еувэлIащ хасэм [illegible]

Зэзыдзэкlар **КЪЭРМОКЪУЭ Хьэмидщ.**

Кавказ зауэм и зы теплъэгъуэ. *Сурэтыр профессор Рубо Ф.А. (1856-1928) ищIащ. 1881 гъэ*

● Гъатхэпэм и 27-р Театрым и дунейпсо махуэщ

ШЫБЗЫХЪУЭ Басир: Адыгэ театрыр ди лъэпкъым и напэщ

Нобэ ди псэлъэгъущ ЩоджэнцIыкIу Алий и цIэр зезыхьэ Къэбэрдей къэрал драмэ театрым и унафэщI Шыбзыхъуэ Басир.

- Басир, илъэс етIуанэ хъуауэ Адыгэ театрым и унафэщIу уолажьэ икIи утепсэлъыхь хъунущ зэман блэкIам къывэхъулIахэм. Апхуэдэуи газетеджэхэм яфIэгъэщIэгъуэн хъуну къыщIэкIынущ 2009 гъэм сыт хуэдэ премьерэхэмкIэ театреплъхэр вгъэгуфIэнуми.

- 2008 гъэм и пэщIэдзэм зыхуэдгъэувыжа мурад псори къыдэхъулIауэ жыпIэ хъунукъым. Сыт нэхъыщхьэу тхуэзэфIэмыкIар? Пьесэ нэхъ купщIафIэ, премьерэ гъуэзэджэ жыхуаIэхэм хуэдэхэр тхуэгъэкъаруукъым. Иджыси гугъэщ спектакль нэхъ инхэм щыщ згъэувыну, режиссер, сурэтыщI нэхъыфIхэм я лэжьыгъэ хэлъу. Апхуэдэщ Толстой Алексей и пьесэ «Орел и орлица» жыхуиIэр, Грозный Иванрэ Гуащэнэрэ ятеухуар. А спектаклыр щапхъэу, театрыр зэрылэжьэн хуей мардэу згъэуву, а лъагапIэр тIыгъыну сыхуейт. Гъэ кIуам абы тедгъэкIуэдэн мылъку диIэтэкъыми, а лэжьыгъэшхуэм зетпщытыфакъым. Къапщтэмэ, нобэ КъБР-м ЩэнхабзэмкIэ и министерствэм къытхуиутIыпщ мылъкуми ди зэфIэкIхэр нэсу кърыдгъэлъэгъуэну Iэмал къыдитыркъым.

ИщхьэкIэ зи гугъу сщIа гуныкъуэгъуэхэм хуэдэхэр диIэми, 2008 гъэр ехъулIэныгъэншэу етхьэкIауэ къэслъытэркъым. Театрым и унафэщIу сызэрыуврэ, спектаклыщIэу плIы дгъэлъэгъуащ. «СыукI, си дуней нэху», «ЦIыхухъур, цIыхубзыр, хьэдэ мыцIыхур», къыкIэлъыкIуэу пьесэ нэхъыфI къыхэхыным теухуауэ къызэдгъэпэща зэпеуэм щытекIуа авторхэм я пьесэхэу Думэн Мурадин и «Уэлий и парашю тыр», Къаныкъуэ Заринэ и «Нагъуэ и унагъуэр» ди театреплъхэм я пащхьэ итлъхьащ. ИкIи а теплъэгъуэхэм ехъулIэныгъэ яIауэ жыпIэ хъунущ. Иджы мы гъэм, зэрыжысIащи, «Орел и орлица» спектаклыр дгъэлъэгъуэну ди мурадщ. Къапщтэмэ, актерхэм я щыгъынхэри декорацэри хьэзырщ. Апхуэдэу иджыри пьеситIым долэжь: Гольдони и «Трактирщицэ», IуэрыIуатэм къыхэха зы Iыхьэ «Хьэнцэгуащэ» зыфIэтщам. Ди гугъэщ ар сабийхэми балигъхэми гъэщIэгъуэн ящыхъуну.

- Илъэс и пэкIэ евгъэкIуэкIауэ щытащ драматург ныбжьыщIэхэм я зэпеуэ икIи абы щытекIуахэм я IэдакъэщIэкIхэр адыгэ театрым щагъэлъэгъуащ. Мы гъэм а IуэхуфIым пыфщэну фи мурад?

- Iуэхур къыщIэувыIэр ахъшэ дызэримыIэрщ. А зэпеуэр едгъэкIуэкIын папщIэ мылъкукIэ къыддэIэпыкъун къыкъуэкIмэ, абыи пытщэнущ. Драматургиер жанр гугъущ икIи, сэ къызэрыслъытэмкIэ, апхуэдэ тхыгъэ зи Iэдакъэ къыщIэкI авторхэм я лэжьыгъэм пщIэ хуэщIын хуейщ. Гъэ блэкIам зэпеуэр щедгъэкIуэкIым мылъкукIэ къыддэIэпыкъуащ УФ-м и Къэрал Думэм и депутат Щхьэгуэш Адэлбий. Абы и фIыгъэкIи пьесэ зыбжанэ гъэ блэкIам дгъэувауэ щытащ. Дыщогугъ 2009 гъэми ди театрым и репертуарыр гулъытэншэу къэмынэу, Адэлбий хуэдэу лъэпкъ Iуэхум хуэлажьэхэм зыкъытщIагъэкъуэну.

- Нобэ ди республикэм щыщ авторхэм я тхыгъэу Къэбэрдей театрым мащIэщ щагъэувыр. Сыт апхуэдэу щIыщытыр?

- Адыгэ театрыр зэрыхъур зыщ. ЩIалэгъуалэ, комедиемкIэ театрхэр дызэримыIэм къыхэкIыу, дэ жанр куэдым дыщылэжьэну ди къалэнщ, урыс, хамэ къэрал авторхэми я тхыгъэхэри дгъэувын хуейщ. Ди театрыр адыгэ театру щыщыткIэ, сэ нэхъ тэмэму къызолъытэ лъэпкъым теухуауэ, ди авторхэм я IэдакъэщIэкIыу теплъэгъуэ нэхъыбэ щыгъэувын хуейуэ. ИкIи илъэс къэкIуэнухэм абы нэхъ тегъэщIауэ дылэжьыну ди мурадщ. Ди жагъуэ зэрыхъунщи, нобэ адыгэбзэкIэ тхэ драматург Iэзэ диIэкъым. Пьесэхэр нэхъыбэу зэратхыр урысыбзэкIэщ икIи ахэр зэдзэкIыжын хуей мэхъу. Иджырей ди литературэр прозэ гъэщIэгъуэнкIэ къулейщ. Абы спектакль къытепщIыкIыныр гугъущ, нэхъыщхьэращи, авторым и тхыгъэр узэрыхуейуэ зэбгъэзэхуэну ухуиткъым, езым и арэзыныгъэ хэмылъу. Апхуэдэу щытми, драматургие щымыIэмэ, прозэм делэжьын хуей хъунущ. Апхуэдэ гугъуехьхэр здэщыIэр ди Къэбэрдей-Балъкъэрым и закъуэкъым. УФ-м и сценэ нэхъыфIхэм нобэр къыздэсым нэхъыбэу щагъэлъагъуэр урыс классикхэм я тхыгъэхэм къытращIыкIахэрщ. Сыт щхьэкIэ жыпIэмэ, абыхэм хуэдэ пьесэхэр иджырей авторхэм яхуэтхыркъым. Нобэ цIыхур нэхъыбэу зэплъыну зыхуейр комедиещ. Ауэ сыт щыгъуи а зы жанрыр бгъэуву улажьэмэ, нэгъуэщI упщIэхэр къэувынущ: «Ди лъэпкъ тхыдэм гъэщIэгъуэну зыри хэмытауэ ара? Щхьэ тхыдэм теухуауэ зыри фымыгъэуврэ?» жаIэу. Аращи, адыгэ лъэпкъым и тхыдэми, ди литературэм и классикхэми я деж гъэззэжын хуейщ. Сабийхэр зэплъын таурыхъхэри дгъэувыну ди мурадщ.

- Нобэ Къэбэрдей театрыр щылажьэ унэм и теплъэм арэзы укъищIыркъым. Ар зэгъэпэщыжынымкIэ Iэмал гуэрхэр щыIэ?

- Адыгэ театрым и унэр ди республикэм нэхъ пасэу щаухуахэм ящыщщ, архитектурэ и лъэныкъуэкIи дахэщ. Унэр зыхуей хуэзэу зэбгъэпэщыжмэ, абы нэхъыфI Кавказ Ищхъэрэм итыну си гугъэкъым. А Iуэхум теухуауэ республикэм и унафэщIхэм захуэдгъэзащ икIи догугъэ театрым елэжьын мыгувэу щIадзэну.

- Уи лэжьыгъэм актер IэщIагъэм нэхъ пэжыжьэ уищIакъэ? РолыщIэхэр бгъэзэщIэну уи мурад?

- Театрым сыщыджэгуну сыхуейщ, ауэ сызыпэрыт IэнатIэм зэман, къару куэд токIуадэри, творческэу сылэжьэну Iэмал зэкIэ згъуэтыркъым. АдэкIэ зэрыхъум деплъынщ.

- Гъэ блэкIам Адыгэ театрым щагъэлъэгъуа спектаклхэм нэмыщI, лъэпкъ щэнхабзэм дежкIэ мыхьэнэшхуэ зиIэ зэхыхьэхэр щызэхэташ. Абыхэм ящыщщ журналыщIэхэм, «Нарт» эпосым щыщ Iыхьэхэр зытет дискым я презентацэхэр, пщыхьэщхьэщыс зэхэвублахэр куэдым ягу ирихьащ. Апхуэдэ Iуэху дахэм мы гъэми пыфщэну?

- Iэмал имыIэу пытщэнущ. Адыгэ театрыр лъэпкъ интеллигенцэм я зэхуэсыпIэу щытын хуейщ. Лъэпкъым щэнхабзэм сыт хуэдэ ехъулIэныгъэ щиIэми зэхуэсу, абы тепсэлъыхьу, мурадыщIэхэр щаубзыхуу щытын хуейщ. ХьэIупэ Джэбрэил и пщыхьэщхьэщысыр куэдым ягу ирихьащ. ИкIи ди тхакIуэ, усакIуэ, артист, уэрэджыIакIуэ зэчиифIэхэр цIыхухэм едгъэцIыхун, абыхэм я лэжьыгъэм пщIэ хуэтщIын папщIэ, а IуэхуфIым адэкIи пытщэн хуейуэ къызолъытэ.

- Басир, уэ телевиденэми ущылэжьащ, кино зыбжанэми ущыджэгуащ. Гъуазджэм щыщ а къудамитIым дэтхэнэра уи псэм нэхъ пэгъунэгъур?

- Сэ си гъащIэр театрым пэIэщIэу къысхузыщыгъэхъуркъым. Сценэращ актерымрэ театреплъымрэ нэхъ зэпэгъунэгъу зыщIыр. Театрым спектаклыр нэхъыбэрэ щагъэлъэгъуэхукIэ, нэхъ гъэщIэгъуэн мэхъу. Ауэ камерэм «сыхуэ лэжьэни» сфIэфIщ. Телевиденэм куэдрэ сыщылэжьащ икIи си ехъулIэныгъэхэм ящыщщ «Къэбэрдейм и иужьрей уэлий» фильмым щызгъэзэщIа ролым папщIэ КъБР-м и Къэрал саугъэтыр къызэрысхуагъэфэщар. Ауэ си гъащIэм щынэхъыщхьэу къэслъытэр театрырщ. ИкIи ар сыт и лъэныкъуэкIи ефIэкIуэн папщIэ, схузэфIэкI къэзгъэнэнукъым. Пэжщ, иджыпсту щэнхабзэм зебгъэужьыну гугъущ, ар япэ ирагъэщ IэнатIэхэм ящыщкъыми. Ауэ дызэвгъэплъэкIыжи, тлъагъунщ гъуазджэм итхьэкъуахэм зэи тыншыпIэ къызэрамылъыхъуар. МХАТ-р цIэрыIуэ щыхъуар дунейм и зэхэзэрыхьыгъуэ дыдэрщ - революцэ зэманырщ. Аращи, ихъуреягъкIэ къэхъум елъытакъым театрыр ефIэкIуэнуми емыфIэкIуэнуми. Абы езым и хабзэ иIэжщ.

- СыткIэ ухуэхъуапсэрэ узиунафэщI Къэбэрдей къэрал драмэ театрым?

- Сэ сыхуейщ Адыгэ театрыр ди республикэм щэнхабзэмкIэ и центр хъуну. ДытемыукIытыхьу, ди спектаклхэр хамэ щIыпIэхэм щыдгъэлъэгъуэфыну, къытхуэкIуэ хьэщIэхэр театрым щIэтшэу, ди щэнхабзэм и лъагагъыр здынэсыр едгъэлъагъуфыну. Абы дыхущIэкъупхъэщ. Арыншамэ, ди лэжьыгъэм зыри къикIыркъым. Къэбэрдей къэрал театрыр ди лъэпкъым и напэщ. Мыхэр псалъэ хэIэтыкIауэ къызыщыхъуни щыIэнщ, ауэ пэжыр арауэ къызолъытэ.

Епсэлъар **СУЙДЫМ Беслъэнщ.**

Унагъуэм псори къыщожьэ

(КIэухыр. ПэщIэдзэр 1-нэ нап.)

Сабийхэмрэ ныбжьыщIэхэмрэ тхылъым дегъэхьэхыным ди республикэм сыт хуэдэ гулъытэ щыхуащIрэ? Урысей псом щыIэ щытыкIэм хуэдэщ: языныкъуэ щIыпIэхэм тIэкIу щынэхъыфIщ, адрейхэм щыщIагъуэкъым. ИщхьэкIэ зэрыщыжысIащи, илъэс 20 мэхъу а Iуэхугъуэм ди щIыналъэм я нэр зэрыщыхуауфIыцIрэ. Сэ къызэрыслъытэмкIэ, социологие къэхутэныгъэхэр ирагъэкIуэкIын хуейщ республикэ центрхэм, КъБР-м и сабийхэмрэ ныбжьыщIэхэмрэ тхылъ еджэным дегъэ хьэхыным теухуа лэжьыгъэм лъабжьэ хуэхъун хуэдэу.

Сыт хуэдэ мыхьэнэ иIэ унагъуэм щIэсхэм тхылъыр я Iэпэгъуу щытыным, дауэ еджэныр фIыуэ зылъагъу сабий зэрыбгъэсэнур? Унагъуэм исхэр къетIысэкIрэ тхылъ зэдеджэу зэрыщытам Урысейм и цIыху акъылыфIэ куэд ипсыхьащ. Ауэ революцэм иужькIэ а хабзэхэр хэшыпсыхьыжащ. Куэд хъуащ тхылъхэм щIэджыкIакIуэ ныбжьыщIэхэр къыпэрызыш, ахэр дэзыхьэх хьэпшыпхэр. Псалъэм папщIэ, натын мыхъумыщIэ куэдкIэ щIэблэр «зыгъасэ» телевизорыр, зыхуей упщIэм и жэуапыр тыншу къыщагъуэт интернетыр, нэгъуэщIхэри. Ауэ компьютерри, радиори, телевизорри, иужьрей зэманым куэдрэ зи гугъу ящI, зытепсэлъыхь адрей IэмалыщIэхэри тхылъым къытекIуэнукъым.

ЩIэджыкIакIуэхэр тхылъхэм дауэ къетшэлIэжыфыну? Библиотекэм илъэс куэд хъуауэ щылажьэ, а Iуэхум игъэгузавэ дэ хэкIыпIэу тлъагъур зыщ: сэбэп тхуэхъунур ди щIэджыкIакIуэхэм я унагъуэ хэм дадэлэжьэнырщ.

Шэч хэмылъу, сабийм щапхъэ егъэлъагъун хуейщ. Къэзыухъуреихь дунейр зэрызыхащIыкI Iэмалщ абыхэм балигъхэм зэрызрагъэщхьыр. Сабийр хуейщ яфIэгъэщIэгъуэну тхыгъэ куэд еджэ, тхылъхэр унэм къэзыхь, зэджахэм тепсэлъыхьыж, езыхэм фIыуэ ялъагъуу щыта тхылъхэм иджы я щIэблэм къыхуеджэ адэанэ. «Тхылъ - унагъуэ - библиотекэ» жиIэу узэрыубыдмэ, еджэным ехьэлIа ныкъуэсаныгъэхэр зыгъэзэкIуэжыфыну къарущ. Унагъуэрщ, тхылъыр зи стIолыщхьэм темыкI адэ-анэрщ сабийм и гупсысэм зезыгъэужьыфынур.

А Iуэхугъуэхэми нэгъуэщIхэми я гугъу щыдощI Налшык и библиотекэ IуэхущIапIэ зэгъэуIуам (ЦБС) унагъуэм щIэс псоми къащхьэпэн тхылъхэмкIэ и библиотекэм (БСЧ) адэ-анэ щIалэхэм папщIэ щедгъэкIуэкI зэIущIэхэм.

Сэ кIыхьу сытепсэлъыхьынкъым библиотекэм и лэжьакIуэхэм я зэфIэкIымрэ я гуащIэмрэ. Ауэ къыхэзгъэщыну сыхуейщ БСЧ-р сабийхэми балигъхэми яхуэгъэза литературэщIэкIэ къызэрызэгъэпэщар. Ар зэрытхуэзэфIэкIар куэдкIэ зи фIыщIэр тхылъыр фIыуэ зылъагъу, щIэблэр гъэсэнымкIэ абы мыхьэнэуэ иIэр къызыгурыIуэ, библиотекэм зэпымычу къыдэIэпыкъу Гуровэ Людмилэщ.

ГъащIэм къегъэув унагъуэм щIэс псоми къагъэсэбэп литературэ щызэхуэхьэса библиотекэхэр къалэм и хьэблэ къэс щыIэн хуейуэ. ЩIэджыкIакIуэхэр - сабийхэмрэ балигъхэмрэ - зэхэгъэщхьэхукIын щыхуэмей зэманым дынэсащ. Абыхэм зы IуэхущIапIэм зыхуей псори къыщагъуэтыпхъэщ, библиотекэм зэгъусэу кIуэн папщIэ. Абы и лъэныкъуэкIэ БСЧ-р щапхъэщ.

Иджы кIэщIу и гугъу тщIынщ сабийр тхылъым зэрыдебгъэхьэхыфынум. ИщхьэкIэ зэрыжытIащи, псоми къыщыщIидзэр унагъуэрщ. Тхылъымрэ сабиймрэ зэзыгъэцIыхун хуейр нэхъ и гъунэгъу дыдэхэрщ, и адэмрэ и анэмрэщ. Библиотекэхэм сыт къахуэнэр? Псом нэхърэ нэхъыщхьэр, сэ къызэрыслъытэмкIэ, сабийр езыр хуейуэ библиотекэм къэкIуэнырщ, армыхъумэ къытракъузэу къашэнкъым. Абы щхьэкIэ ныбжьыщIэр зыIэпызышэ пэш дахэхэр ди IуэхущIапIэхэм яIэн хуейщ. Къапщтэмэ, Налшык ЦБС-м сыт нобэ иIэр? Ди сабий библиотекэхэр зыхэтыр куэд щIауэ зэрамыхьа унэ гъуабжэхэрщ, щIэтыр кхъахэ хъуа унэлъащIэщ, тхылъ телъхьапIэхэри абы телъ тхылъхэри жыщ. Художественнэ, сабий, ныбжьыщIэ щIэныгъэ литературэр библиотекэм къызэрыIэрыхьэр мащIэ дыдэущ. ЗэрыгурыIуэгъуэщи, жьы хъуа литературэр йобэкI. Иджыпсту щыщIэдзауэ абы демыгупсысмэ, зыгуэр дымыщIэмэ, илъэси 5-6 дэкIмэ ди библиотекэхэм я фондхэр хъыбарыщIэхэмкIэ иджырей гъащIэм къыкIэрыхунущ, сабийхэм я къэухьым зезыгъэужь, я зэш тезыгъэу тхылъхэр диIэххэнукъым.

ЦБС-м и къалэ сабий филиалым и лэжьакIуэхэр 1-5-нэ классхэм щеджэ ныбжьыщIэхэм яхэупщIыхьат «Библиотекэр сыт хуэдэу щытыпхъэ, абы уигурэ уи псэрэ щIыхьэн папщIэ?» жаIэри. Жэуапхэр гъэщIэгъуэнщ: «ФIыуэ плъагъу тхылъым и унэ», «Компьютер клуб», «Вернисаж», «Концерт зал», «Пресс-центр», нэгъуэщIхэри. Ауэ псом нэхърэ нэхъыбэм жаIар «Библиотекэ-псысэ»-рщ. Псалъэм я нэхъ пэжыр къызыжьэдэкIыр сабийрщ: библиотекэр сыт и лъэныкъуэкIи узыIэпызышэу, псысэм ещхьу дахэу щытыпхъэщ.

Къэралым къыдит ахъшэмкIэ ЦБС-м и сабий библиотекэхэми адрей и къудамэхэми я фондхэр къэдгъэщIэрэщIэну ди гугъэщ. Республикэм и унафэщIхэми дащогугъ библиотекэм къыIэрыхьэн хуей тхылъыщIэхэм текIуэдэну мылъкур къызэрыдатыну щIыкIэм унафэ пыухыкIа тращIыхьыну.

Сабийм игу дыхьэ библиотекэ къыхиха иужь, мы IуэхущIапIэм и лэжьакIуэ дэ тхузэфIэкIынущ и ныбжьым тещIыхьа литературэр IэщIэтлъхьэну, и гупсысэмрэ и дуней тетыкIэмрэ зезыгъэужь тхылъхэр мин бжыгъэхэм къыхухэтхыну. Нобэ абыхэм дазэрыхущытырщ, гугъу зэрызадедгъэхьырщ ди пщэдейр зэлъытар.

МЭШЫКЪУЭ Людмилэ,
Налшык ЦБС-м и унафэщI.

Тхыгъэр зейм теухуауэ

МЭШЫКЪУЭ Людмилэ Магомед и пхъум Гъуазджэмрэ щэнхабзэмрэ я къэрал академиер Москва къыщиухащ. Ар щылэжьащ Мэлбахъуэ Тимборэ и цIэр зезыхьэ къэрал щIэныгъэ библиотекэм, МГУ-м Горький Максим и цIэр зезыхьэ и щIэныгъэ библиотекэм. Республикэ ныбжьыщIэ библиотекэм и унафэщIым и къуэдзэу щытащ. Илъэс 20 хъуауэ Мэшыкъуэр Налшык и библиотекэ IуэхущIапIэ зэгъэуIуам и унафэщIщ. КъБР-м щэнхабзэмкIэ щIыхь зиIэ и лэжьакIуэ цIэ лъапIэр, «Элита библиотечного дела» медалыр зэрехьэ.

● Псапэ

Зэрагъасэ Iэмал

Налшык къалэ дэт езанэ интернат-еджапIэм щыхьэщIащ Иджырей гуманитар университетым (СГУ-м) и студентхэмрэ хъыбарегъащIэ IэнатIэхэмкIэ, щIалэгъуалэ IуэхухэмкIэ, жылагъуэ зэгухьэныгъэмкIэ министерствэм и лIыкIуэхэмрэ.

ЗЭРЫТЩIЭЩИ, мы интернатым нэхъыбэу щеджэр зеиншэхэмрэ унагъуэ хуэмыщIахэм щыщхэмрэщ. ХьэщIэхэм IэфIыкIэ, хьэпшып зэмылIэужьыгъуэхэр къыздашат, цIыкIухэм я нэгу зрагъэужьыну концерт ягъэхьэзырат. Абыхэм цIыкIухэр къыдашыурэ къагъэфащ, зэпрагъэуащ, уэрэдхэр жрагъэIащ.

Концерт нэужьым цIыкIухэр байкерхэм я мотоциклхэм тесу кърашэкIати, уеблэмэ арагъэнущ школакIуэхэр зыщыгуфIыкIыпар. ХъыбарегъащIэ IэнатIэхэмкIэ, щIалэгъуалэ IуэхухэмкIэ, жылагъуэ зэгухьэныгъэмкIэ министерствэм республикэм и еджапIэ зэмылIэужьыгъуэхэм я студентхэр псапэ зыпылъ Iуэхухэм къызэрыхишэр щIалэгъуалэр гъэсэнымкIэ мыхьэнэшхуэ зиIэщ.

ДЗЭГЪАЩТЭ Азэмэт.

● Ди сурэт гъэтIылъыгъэхэр

Композитор Бэрэгъун Владимир, щIэныгъэлI-музыковед Гиппиус Ефим, Нало Заур, Къардэнгъущ Зырамыку сымэ «Адыгэ уэрэдхэмрэ пшыналъэхэмрэ» тхылъым и ещанэ томым топсэлъыхь. *Москва, 1987 гъэ*

● Спорт

Ди боксерхэм я зэфIэкIым дрогуфIэ

Гъатхэпэм и 19-24 махуэхэм Абхъазым (Гагрэ) щекIуэкIащ боксымкIэ дунейпсо турнир. Зэхьэзэхуэм я зэфIэкI щагъэлъэгъуащ Урысейм, Абхъазым, Узбекистаным, Къазахъстаным, Украинэм, Беларусым я спортсмен нэхъыфIхэм.

ЦIЫХУ400 зыхэта зэпеуэм Къэбэрдей-Балъкъэрым и щIыхьыр щахъумащ Тэрч, Прохладнэ, Бахъсэн куейхэм я спортсмен ныбжьыщIэу 10-м. Мыхэр дунейпсо турнирым щыхуагъэхьэзыращ Тэрч къалэмрэ Къэрэгъэш къуажэмрэ дэт спорт школхэм. ЩIалипщIыми зэфIэкIышхуэ къагъэлъэгъуащ. Апхуэдэу, я хьэлъагъ елъытауэ, япэ увыпIэр Вэрокъуэ Руслан, СантIыкъ Резуан, Уэтэр Алим, Къэрэшейхэ Ислъамрэ Артуррэ, Жантигуолэ Виталий, Лыкъуэжь Алихъан, етIуанэр - Тхьэлыджокъуэ Атмир, ФочыщIэ Албиян, ещанэ увыпIэр - Хьэмщокъуэ Азэмэт сымэ къыхуагъэфэщащ. Спортсменхэм ядэлэжьащ тренерхэу ФочыщIэ Iэдэм, Тэмазэ Анзор, Мельянов Борис, Лыкъуэжь Феликс сымэ. Тэмазэ Анзор зэрыжиIэжымкIэ, ди республикэм икIа спортсменхэм Абхъазым пщIэшхуэ къыщыхуащIащ икIи Зэхьэзэхуэм иужькIэ КъБР-м и ныпыр яIэтащ, Адыгэ гимныр щIэту. Турнирым хэта ди щIалэхэм ЩIыхь тхылъкIэ я цIэр кърахуащ. Тхьэлыджокъуэ Атмиррэ Хьэмщокъуэ Азэмэтрэ кърагащ зэхьэзэхуэм и кубокымрэ ахъшэ саугъэтрэ. Ди щIалэхэм мылъкукIэ закъыщIэзыгъэкъуахэу Бахъсэн, Прохладнэ, Тэрч куей администрацэхэм, хьэрычэтщIакIуэхэу КIэнэтI Мурадил, Шауш Лиуан, Прохладнэ куейм щыщу боксым дихьэххэм я федерацэм и унафэщI Башорэ Хьэмид сымэ фIыщIэ ин хуащI.

ЖАНХЪУЭТ Зузэ.

● ГИБДД-м къет

Тхьэмахуэ блэкIам

Гъатхэпэм и 16-23-хэм республикэ гъуэгухэм насыпыншагъэу 11 къыщыхъуати, цIыхуиплI хэкIуэдащ, 10-м фэбжь хахащ.

ГЪАТХЭПЭМ и 22-м ВАЗ-21140 автомашинэр зезыгъакIуэ кэнжэдэсыр Налшык Кировым и уэрамым тету здэкIуэм, «Горный» супермаркетым и гупэм деж щыжьэхэуащ транспорт гъэувыпIэмкIэ зыгъэшыну хэта «Форд» автомашинэм. Щызэжьэхэуэм, ВАЗ автомашинэр ижьымкIэ иридзэкIри, къэувыIауэ щыт «Лексус»-м еуащ, иужьрейр гъэувыпIэм ит ВАЗ-21240 жьэхэуащ. Гъуэгу бэлътIэлър зи зэранкIэ къэхъуа шоферымрэ абы и гъусамрэ фэбжь ятелъу сымаджэщым яшащ.

Регистрацэ Iуэхухэр щрагъэкIуэкIым, ГИБДД-м автотранспортыр тхынымкIэ, экзаменхэр къеIыхынымкIэ и къудамэм къыщIигъэщащ зи агрегатхэм тетын хуейхэр зэхъуэкIа автомашинэу 8.

Тхьэмахуэм и кIуэцIкIэ къагъуэтыжащ къалъыхъуэ ВАЗ-2114 автомашинэр. Яубыдащ гъуэгу насыпыншагъэ къигъэхъуу зызыгъэпщкIужа, илъэс 27-рэ зи ныбжь налшыкдэсыр.

Дагъэ гъэсыныпхъэхэр, спирт зыхэт продукцэхэр зыхуэфащэ тхылъхэр щымыгъуу ишэу 1 къыщIагъэщащ.

Налшык къалэм щыIэ УВД-м и ДПС-м и батальон щхьэхуэм и лэжьакIуэхэм гъатхэпэм и 17-м яубыдащ Дагъыстэн Республикэм щыщ цIыхухъур, Налшык къалэ и тыкуэнхэм ящыщ зым щыдыгъуауэ шэч зыхуащIыр.

Гъатхэпэм и 19-м УВД-м и гъуэгу плъырхэм яубыдащ «Фольксваген» автомашинэр зезыгъакIуэ, Ингуш Республикэм щыщ цIыхухъур. Рулым дэсамрэ абы игъуса цIыхуищымрэ, ахэри Ингушым щыщщ, автомашинэм залымыгъэкIэ щаIыгът Плановскэ къуажэм щыщ цIыхубзыр.

ТКАЧЕНКЭ Ольгэ,
КъБР-м щыIэ МВД-м и УГИБДД-м и лэжьакIуэ.

Жырыгъум и псалъэхэр дощIэж

● Дэ къытхуатх

«ЩIэныгъэр гъащIэгъэдахэщ» - апхуэдэу жиIэрейуэ щытащ анэдэлъхубзэр щIэблэм егъэщIэным зи гъащIэр хуэзыгъэпса, лэжьэгъу нэхъыжьу, унэтIакIуэу диIа Жырыгъу Барэсбий. Ар дунейм ехыжами, и лэжьэгъуу щытахэм дигу илъщ абы хьэл-щэн дахэу бгъэдэлъа псори.

ЖЫРЫГЪУР сэ къыщысцIыхуауэ щытар лэжьэн щыщIэздза 1995 гъэрщ. Вольнэ Аул дэт курыт школ №12-м адыгэбзэмкIэ егъэджакIуэу сыщыува махуэр нобэ хуэдэу си нэгум щIэтщ. Псом япэ сэ къыспежьат зи щхьэцыр уэсым хуэдэу тхъуа, угъурлыгъэм и нурыр зи нэгум къриху цIыхухъу бжьыфIэр. «Лъапэ махуэ къытхэпхьауэ, угъурлыуэ укъытхыхьауэ» псалъэ хэмкIэ абы школым сыщIишащ, я лэжьыгъэм теухуа хъыбарыфIхэм сыщIигъэдэIуурэ. НаIуэт а школыр Барэсбий и псэм хэпщIауэ зэрыщытыр. 1962 гъэ лъандэрэ а школым щылажьэми, плъагъурт ар къызэрыIэщIэмыужэгъуар. Ар гуапэу ятепсэлъыхьырт къыдэлажьэхэм, еджапIэм и унафэщIхэм, и гъэсэнхэм. Ар лэжьыгъэм утезыгъэгушхуэ гурыщIэ къабзэт.

Iуэху зехьэкIэ дахэ иIэт Жырыгъум. КупщIафIэт икIи гупсысэшхуэ хэлът и дерсхэм. Абы щекIуэкI лэжьыгъэм жыджэру къыхишэфырт классым щIэс еджакIуэ псори. «Сабиймрэ и псэр тхылъымпIэ къабзэм хуэдэщи, сыт ухуейми тетхэ. Абы ебгъэщIэращ ищIэнур, жепIэращ зыхилъхьэнур», - жиIэрт абы гъэсэныгъэм теухуауэ.

Апхуэдизу фIыуэ адыгэбзэр илъагъурти, абы пщIэ щыхуамыщI, лей къыщытехьэ ирихьэлIэмэ, хуабжьу и гум ежалIэрт. «Ди лъэпкъым и къэкIуэнум, ди насыпым я хэкIыпIэщ ди бзэр. Абы гулъытэшхуэ хуэщIыпхъэщ», - тригъэчыныхьырт Барэсбий. Апхуэдэ и гупсысэхэм егъэджакIуэ нэхъ щIалэхэр щIэх-щIэхыурэ дыщIигъэдэIур т нэхъыжьыфIым. Дэри абы жиIэм дызэрытетыным дыхущIэкъуу дылажьэрт.

Нобэ Жырыгъур къытхэтыжкъым, ауэ, дощIэж абы и псалъэхэр, дытетщ абы и Iуэху зехьэкIэм. Лъэныкъуэ куэдкIэ щапхъэу диIа унэтIакIуэм и фэеплъ пшыхь иджыблагъэ ди еджапIэм щедгъэкIуэкIащ. ЗэIущIэр къызэгъэпэщынымкIэ дэIэпыкъуэгъу къытхуэхъуащ школым и унафэщI Шыгъушэ Аслъэнбэч.

Пшыхьым къедгъэблэгъащ Барэсбий и унагъуэ дахэри. Жырыгъум дэлэжьахэми, иригъэджахэми, и Iыхьлыхэми гуапэу ягу къагъэкIыжащ ныбжьэгъу пэжу, егъэджакIуэ Iэзэу, цIыху щыпкъэу зи гъащIэр езыхьэкIа нэхъыжьыфIыр. КъытхэмытыжмиI, абы и щапхъэр нобэ ди гъуэгугъэлъагъуэщ.

УРЫС Сэлимэт,
егъэджакIуэ.

Редактор нэхъыщхьэ
ХЬЭФIЫЦIЭ Мухьэмэд
РЕДАКЦЭМ И КОЛЛЕГИЕМ ХЭТХЭР
ЖьэкIэмыхьу Маринэ (редактор нэхъыщхьэм и къуэдзэ), Ширдий Маринэ (редактор нэхъыщхьэм и къуэдзэ), Гъурыжь Мадинэ (жэуап зыхь секретарь), ГъущIо Зариф, Жылас Маритэ, Лъостэн Музэ, Ныбжь Таисэ, Уэрдокъуэ Жансурэт, Хьэжыкъарэ Алик.

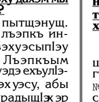

ДИ ХЭЩIАПIЭР
360030, Къэбэрдей-Балъкъэр Республикэ, Налшык къалэ, Лениным и цIэкIэ щыIэ уэрам, 5, ебгъуанэ - епщIанэ къатхэр.

ТЕЛЕФОНХЭР: редактор нэхъыщхьэм, секретарым - 42-56-19; редактор нэхъыщхьэм и къуэдзэхэм - 47-31-54, 47-33-23; жэуап зыхь секретарым - 42-22-82; секретариатым - 42-22-66.
КЪУДАМЭХЭМ: политикэмкIэ, жылагъуэмрэ лъэпкъ Iуэхухэмрэ - 42-22-86; къуажэ гъащIэмрэ экономикэмкIэ - 47-22-63, 42-57-59; щэнхабзэмкIэ - 42-75-36; обозревателхэм - 42-22-89; хабзэхъумэ Iуэхухэм ядэлэжьэнымкIэ - 42-60-53; хъыбарыщIэхэм, спортымрэ письмохэмкIэ - 42-22-88; егъэджэныгъэмрэ щIэныгъэмрэ - 42-63-64, 47-32-15; зэдзэкIакIуэхэм - 42-21-88; корректорхэм - 42-60-27; бухгалтерием - 47-31-69; ЭВМ-м и операторхэм - 42-22-84; компьютер IуэхущIапIэм - 42-26-41; сурэттехым - 42-75-78.

Теддзэ тхыгъэхэм къыщыхьа бжыгъэхэм, къыщаIэта Iуэхугъуэхэм я пэжагъымкIэ ахэр зытхахэм нэсу жэуап яхь. Авторхэмрэ редакцэмрэ я Iуэху еплъыкIэр зэтехуэ зэпыту щыткъым.
Газетыр Iэ тезыдзахэм яхуэхьыныр и пщэ дэлъщ КъБР-м федеральнэ пощт зэпыщIэныгъэхэмкIэ и управленэм. Тел.: 42-06-51, 42-19-59.
Газетыр щыныкIэ жэуап ехь КъБР-м и "Роспечать" АО-м.
Газетыр 1989 гъэм дыгъэгъазэм и 16-м №Н-0065-м щIэту ятхащ.
Зы илъэсым газетыр 250-рэ къыдокI.
КъБР-м ЩэнхабзэмкIэ хъыбарегъащIэ IэнатIэхэмкIэ и министерствэм 1905 гъэм щыIа Революцэм и цIэр зезыхьэ и полиграфкомбинат, Налшык къ., Лениным и цIэкIэ щыIэ уэрам, 33, телефоныр 42-35-75.

Мы къыдэкIыгъуэм елэжьахэщ: жэуап зыхь секретарым и къуэдзэ Къаншокъуэ Эллэ, редактору ТекIужь Заретэ, корректорхэу Щоджэн Иннэ *(1,2-нэ нап.)*, Табыщ Динарэ *(3,4-нэ нап.)*, корректорхэм я дэIэпыкъуэгъу Иуан Занрэ. *КомпьютеркIэ газетым и теплъэр ящIащ:* ЩакIуэ Мадинэ, Мэлбахъуэ Анжелэ, *сурэтыщI* Цицу Жаннэ.
Номерыр "Адыгэ псалъэм" и компьютер IэнатIэм щагъэхьэзыращ.
Газетым Iэ тедзэн хуейщ сыхьэт 20.00-м.
Щытрадзар сыхьэт 21.30-рщ.
Индексыр 51531 ● Тираж 10.125 ● Заказ №921